

Euskaltzaindia-ren lanak

AITA VILLASANTE - KORTABITARTE

LITERATUR - EUSKARA

LAPHURRTARR KLASSIKOAREN
GAIN ERATUA

III

Euskara idatziaren tradizioa aztertzean, Frantzi-aldeko Euskal-herriak deramazkigun abantail ta aitzinaldea aithortu beharrean aurkhitzen gara. XVI'gn. mende edo ehun-urtekoan hastapen izanik, ethengabeko tradizino hori gure egunetara-arte heltzen da, idazle-eli ederra osaturik. Gure artean, berriz, XVIII'gn. mendera-arte ezta bihirik ageri (47). Lehen-zituak, gure baithan, giputz-nafar aldeetan erne ziran: A. Mendiburu, Larramendi ta Kardaberaz, alegia, Gure Bizkaian XIX'gn. mendera-arte euskarak eztuela bururik inharrosi erran genezake. Gainera, Frantzi-aldeko euskal-idazleak, zuberotarrez idatzi ukhan duten apur batzuk edekiz gero, bertze guztiak hizkara-molde jakin, bakharr, berdintsu bat erabili ukan dute; lehen-idazlei atxikiak izanik, literatur-hizkara berezi bat sorthu eta moldatu zeraukuten. Gathe ederr etengabeko bat bezala mendez-mende osatzen dute, idazle bakhoitza gathe horren maila bat bertzerik eztelarik. Orogen artean egin deraukuten laborantza huni eskerrak, ba dugu hemen litteratur-hizkuntza landua, moldatua, behar genduen lanhabes egoia, alegia.

Alde huntako idazleezaz bertze horrenbertze ezin erran diteke. Hemen idazleak izan genitun, erabateko tradizino bakharr bat, ordea, ez. Bat bedera bere aldetik, bakarti, bertzeren berri izan gabe ibili zirela dirudi, eta hala, jakina, litteratur-hizkarak beharr duen berdintasun eta homogeneitate hori ezin ardiets diteke. Etxegarai jauna

(47) 1609'gn. urthean Iruñen izandako sariketan euskal-neurthitz batzuk saristatuak izan ziran. XVII'gn. mendean bertan Nafarro-aldean aurkhitu ahal izan diren bertze ale banaka batzuk Intzar Damaso Aitak bildu ditu: «Naparroko aditz laguntzalea»; Euskera, II'gn. urtea, II zenbakia.

gure euskal-idazleen makhurr horretaz ohartu zan (48). Eta Urkixo Jauna hunen hitzei buruz gisa hunetan mintzo zaiku:

“Dice el erudito cronista de las Provincias Vascongadas señor Echegaray, en el Apéndice arriba citado, que se observa entre los escritores vascongados hasta días muy recientes un fenómeno raro y digno de atención, y es que cada cual escribe con absoluta independencia de los demás, en el más perfecto aislamiento del espíritu. No creo, por mi parte, que esta afirmación, muy cierta, sin duda alguna, si se refiere a los escritores guipuzcoanos que existieron con anterioridad a la publicación del Cancionero Vasco del señor Manterola, pueda hacerse extensiva a los autores labortanos del siglo XVII y principios del XVIII. Porque alguna influencia ejercerían sobre Pouvreau los autores que a menudo cita en su diccionario manuscrito, y muy en especial Liçarrague, Oihenart y Axular; sin que parezca, por otra parte, aventurado suponer que Materre fuera amigo y acaso discípulo de Axular y que Harizmendi tuviera presente el Guero al hacer su traducción de l’office de la Vierge. Nos consta, además, que el famoso párroco de Sara conoció los escritos de Etcheberri de Ciboure, puesto que encontramos la firma “P. de Axular” al pie de las aprobaciones del Manuel Devotionezcoa y del Eliçara erabilceco liburua; y no cabe duda de que Haramboure y Harizmendi se conocían, ya que éste dedicó a aquél unos versos, con motivo de la publicación del “Debocino Escuarra Miraila eta Oracintogüa” (49).

Idazle-sail huni eta batez ere erabateko tradizino huni eskerrak, koheratu du Laphurdiko hizkarak bere prestutasun ta nagositasuna. Zuberotarr euskalkiak bere litteratur berezia izanarren, Zuberoan bertan ere laphurtarra zaie ederr zuberotarrei; Be-Nafarroan, berriz, laphurtarra soil-soilik erabili izan da bethiere litteratur-hizkara bezala. Hemendiko eta handiko euskalkien artean elkharr topo egiteko abagunerik azaldu den guztietan, laphurtarra garaitzaile atheratzen dela ohartu da. Eta nagositasun hori litteraturaz gehiago landua izaitetik dathorkola dirudi.

Huni buruz, hunu hemen Orixek “Euskaldunak” Poemaren aitzin-solhasean **dirauskuna**:

“Napar-euskaldunekin bizi izan diran giputz amerikanoek napar-euskera artzen dute”. “Laphurtarrekin an bizi izan diran naparrak ordea, beurena utzita Laphurtarreana artzen dute... Ortza, egusk-aldera jotzen du erriak ere” (50).

(48) Carmelo Echegaray; Apéndice a la «Noticia de las cosas memorables de Guipúzcoa», de D. Pablo Gorosábel; Cap. IV: «Literatura vasca: reseña sintética de los escritores guipuzcoanos que han sobresalido en el estudio del vascuence hasta 1876: Mendiburu, Iztueta, Lardizabal, Aguirre, Iparraguirre, Vilinch...».

(49) «Obras vascongadas del Doctor labortano Joannes d’Etcheberri (1712), con una introducción y notas, por Julio de Urquijo e Ibarra, Paul Geuthner, Paris, 1907; L-LI orriald.

(50) Nikolas Ormaetxea «Orixek», «Euskaldunak», Zarautzen, 1950, hitz-aurrean, 10^ogn. orriald.

Gorago aiphaturiko Ibarr'ek, berriz, hitz gogoangarri hauk idatzirik utzi ditu:

“El dialecto labortano ha gozado siempre de consideración y simpatía en Zuberoa, donde se le lee con especial fruición. Se suele explicar este hecho atribuyéndolo al crecido número de sacerdotes de Laphurdi que allí ha ejercido su ministerio. Baste o no la explicación, el hecho de la popularidad de los libros labortanos en Zuberoa (y no se diga en la Baja Navarra) es notorio, y ha retenido la atención de los observadores. Nosotros, por nuestra parte, atribuimos esa preferencia de los suletinos por el labortano a la misma atracción que ejerce este dialecto sobre todos los demás euskaldunes, cuando una circunstancia espontánea favorece su encuentro y competencia; atracción análoga a la que desarrolla el guipuzcoano con respecto del vizcaino, y que ya anotó el P. Cardaveraz en “Eusqueraren berri onac”, pág. 13” (51).

Litteratur-hizkara laphurtarr huni azterrenak hartu nahi nerazukioke hemen orai, idatz-molde hura nola sortu zen eta bere lehen-urhatsak nolakoak izan ziren ikhuskatuz. Agi denez, berri labor murrirtza jartzeko baizik ez tugu hemen erarik izanen, aiphagarrietan zerbait gehiago pausatuz. Zuberotarrez izkiriatu zutenak (Oihenart t. a.) eztira gogoratzen, aparteko saldoa osatzen baitute. Detxepare lehenbiziko izan zelako izendatu ondoren, gero hitz lauz eta laphurtarrez hari izan direnak bakharrik hartzen dira kontuan.

XVI'gn. mende edo ehun-urthekoa.

Detxepare.—Gogoangarri da, lehenbizi, bide urratuz, lehen-zituak eskaini zerauzkigulako (52). Are gehiago, nabaski, euskararen alde ageri duen maitasun bizi-biziagatik. Euskarak izan duen poetarik handiena dela erran duenik ere izan da, ni hortan ez naiz sarthuko baina (53). Libururik euskaraz ez egoitea miresten du Detxeparek, eta gure hizkuntzari hortik dathorkon ahalke ta reputazino-ezaz ongi ohartzen da (54). Detxeparek, bada, bere aldetik bide urratu nahi

(51) Ibar (aiphatu-liburuan), p. 106, nota.

(52) «Linguae Vasconum primitiae per Dominum Bernardum Deche-
pare Rectorem Sancti Michaelis Veteris», Bordeaux 1545. Egun lehen-edi-
zinoaren ale bakhar bat bertzerik ezagun ezta. Urkixo jaunari eskerrak, or-
dea, edizino horren reproduzino photographiko ederra daukagu, R. I. E. B.,
t. XXIV, 1933. Liburu huni buruz ikhus jaun beraren artikulua, R. I. E. B.,
denen dutela (suporturequin) cerçaz contenta».

(53) Mme. Gil Reicher. Ikhus René Lafon (aiphatu-liburua), 46 orriald.

(54) «Ceren bascoac baitira abil animos eta gentil eta hetan içan baita
eta baita sciencia gucietan lettratu handiric, miraz nago, jauna, nola ba-
tere ezten assayatu bere lengoagé propriaren favoretan heuscaraz cerbait
obra eguitera eta scributan imeifera ceren latin publica mundu gucietara
berce lengoagiac beçala hayn scribatzeco hon dela. Eta causa honegatic
guëlditzen da abataturik eceyn reputacione vague eta berce nacione oroc

ukan zuen. Euskara, munduko bertze hizkuntzak bezala landu eta argi zabalera ateratzeko gauza dela agirian eman nahi du. Nola bihotza ukhitzeran deraukun aspaldiko euskaldun hunen hots ozen hark: "Heuskara, jalgi adi kanpora", "Heuskara, jalgi adi plazara", "Heuskara, habil mundu guzira"... Hitz hoik baino emblemata ederrago ta egokiagorik eztut nik uste bila ditekunik euskaltzaleon joranak, mamiturik eta hitz bakhar batean bildurik aditzera emaiteko.

Detxeparek, ordea, etzuen laphurtarrez idatzi. Bere eskualde ta sortherriko euskara-mueta erabili zuen, hau da Nafarroa Behereko euskalkia, Doniane-Garazi aldean egin ohi den gisan. Gainera, liburu hau (zabaldu etzelako-edo), ondoko idazleek etzuten ezagutu, eta hala, litteratur-euskara moldatzean parterik izan etzuela erran diteke (55).

Leizarraga (56).—Tradizino laphurtarrak hunengan du hastapen. Hau dugu, beraz, gorago erran dugun gathe luze etengabekoaren lehenmaila. Leizarragak, luma eskutan hartu bezain lasterr, askatu beharko duen korapiloaz ohartzten da: Euskalherrian, ia etxe batetik bertze-
ra ere, mintzatzeko moldean ezberdintasun handiak direla gogotan daduka. Eta idazleak, denak hobeki hultertzeko bidetik jo beharr du. Huna hemen, bada, Leizarragak problemata huni eman zeraukon erantzupena: bera, sortzez be-nafarr izanik —Beraskoitz'koa (Brisous)—, laphurtarra hautatu zuen bere liburuan zimendu ta oinharri bezala erabiltzeko. Baina berberak dirauskunez, eztu herri jakin bateko hizkara hutsa erabili nahi; aitzitik, Nafarroa Behereko hizkaratik eta are gehiago Zuberokotik nahasi du (liburu egitean lankide zuberotarrak izan zituela ere jakina da) (57).

---

uste dute ecin deusere scriba dayteyela lengoage hartan nola berce oroc baitute scribatzen beryan».

(55) Ikhus «Introducción al Linguae Vasconum Primitiae...», por Julio de Urquijo. San Sebastián, 1933.

(56) «Jesus Christ gure Jaunaren Testamentu Berria», Rochellan, 1571.

(57) Ikhus René Lafon, «Le système du verbe basque au XVI siècle», p. 64-65. Huna hemen Leizarraga beraren hitzak: «Gaineracoaz den becembatean, batbederac daqui heuscal herrian quasi etche batetic bercera ere mincatzeco maneran cer differentia eta diversitatea den: raçoin hune-gatic sensu egulazotic aldaratu gabe, lengoageaz den becembatean ahalic guehiena guciey adi eraciteari iarreiqui ican gaitzaitza, eta ez choil edo-cain leku iaquineco lengoage bereciri: eta badaquigu ecen demborarequin anhitz hitz eta mincatzeco manera, eridenen dela obra hunetan bercela hobequi erran çatenic: halacoetan, gauça ceren den daquinetic batbede-
ra, orhoituren da, othoi, ecen hunelaco gauçac, gueiz, lengoage oraino ussa-
tu gabe batetan, ecin behingoz halaco perfectionetan iar daitezquela, nola behar bailizateque: guciagatic ere mincatzeco maneran anhitz arrastatu gabe, Jaincoaren hitz purari iarreiquiteco desira dutenac, sporçu dugu eridenen dutela (suporturequin) cerçaz contenta».

Gainerakoan, bai Detxepare eta bai Leizarragak ere, euskara lan-
du, prestatu eta ohoretu nahi izan dute. René Lafon'en hitzak dira:

“Dechepare et Liçarrague ont essayé l'un et l'autre de montrer que le basque pouvait s'écrire et servir à des usages plus relevés que l'expression des choses de la vie de tous les jours. “Je suis étonné, dit Dechepare (A 2r8), qu'aucun Basque n'ait essayé, en faveur de sa propre langue, de composer quelque ouvrage en basque et de la mettre par écrit, pour qu'on proclamât dans tout le monde que le basque est aussi bon à écrire que les autres langues”. Liçarrague, de son côté, pensait et voulait montrer “que les Basques, entre toutes autres nations, n'estoyent point si barbares que de ne pouvoir recognoistre le Seigneur en leur langue” (*3v27), et espérait que, grace au travail qu'il avait accompli, “la pure parole de Dieu auroit entrée et accroissement au pays des Basques” (*4r15). L'oeuvre de ces deux écrivains correspond au cas où, suivant l'expression de M. Vendryès, “la langue littéraire n'est que la langue écrite et où toutes les deux expriment la norme de la langue commune”. Dechepare a exprimé la norme de son parler; Liçarrague a essayé de dégager, de la diversité des parlers basques, la norme d'une langue commune” (58).

Oraino eredurik ezpaitzegoan, erabili beharr zen lanhabesa anto-
latu-beharrean aurkhitu zan Leizarraga, eta lanhabes hori gertutzeko
zer anzotan moldatu zen erran dugu: basis bezala laphurtarra hartu-
rik eta bertzeetatik ere asko edo guti nahasiz. Bere hizkera ezta, ba-
da, nehon ere hitz egin ohi den bezalakoa. Hizkera izkiriatur ber-
terik ezta, litteratur-hizkuntza, handik eta hemendik hizkera biziari
hartutako elementakin osatua. “Liçarrague, suivant l'expression de
Schuchardt, a établi lui-même la langue dans laquelle il a écrit” (59).

Bertze aldetik, berriz, bai Detxepare eta bai Leizarragaren hizka-
rari ere, egungo aho-euskaraz bekaldetuz gero, kutsu eta usai arkhaiko
handi-samarra somatzen zaio, handik hunerat aho-euskarak hide han-
dia egin baitu, batez ere verbuaren aldetik.

“...la langue de Liçarrague est pour les Labourdins et les Bas-Navarraïns
d'aujourd'hui au moins aussi loin que la langue de Luther pour un Allemand
d'aujourd'hui”. “L'archaïsme de la langue de Liçarrague se manifeste dans
le verbe, comme Bonaparte l'a justement noté”. “Il est exact que les formes
verbales de Liçarrague ne peuvent pas être classées de la même façon et rangées
dans les mêmes cadres que celles d'un parler basque moderne”. “...la structure
du système s'est profondément transformée entre le XVI siècle et l'époque
actuelle. La même remarque vaut, d'ailleurs, pour Dechepare, dont l'archaïsme
ne le cède en rien a celui de Liçarrague” (60).

XVII^{gn}. mende edo ehur-urthekoa.

Mende hunetan idazle-sail ederra azaltzen zaiku. Leizarragak hasi-
tako moldeari jarraikiz, egituraz laphurtarra izanen da hekien litte-

(58) René Lafon, Le systeme... 71-72 orriald.

(59) René Lafon, 63 orriald.

(60) René Lafon, 60-61 orriald.

ratur hizkara ere. Bertze aldetik, ordea, aho-euskararen biraldakuntza, gora-behera ta astin-aldiak galdegiten duten beharrezko aldaketak asko edo guti idazle hekien euskararen oihartzen dira, ezpaitute arkhaismu-usai hura, Leizarraga eta Detxeparek adina behintzat. Izan ere, hizkuntza idatziak bat ere aldaketarik ez izaitea, egundaino ardietsi ezten gauza da. Hizkuntza idatzia, ondotik eta berant bada ere, hizkara bizari jarraitzen zaio, eta hala, nahi ta nahiez beraren astinaldiak eta eragindurak jasaiten ditu. Ezer ere aldatzen ezten hizkuntza idatzirik ezta, guztiz hilak diren mintzoak izan ezik. Ahotan gehiago hartzen ezten mintzoa, ezpainetan jadanik erabiltzen eztena (erraiterako latin edo grekoa), huraxe soil-soilik bethierekotzat berdin eta erabateko finkatua geratzen da. Heriotzaren iduriko gerakortasun ta aldatu-ezinen hori, ordea, euskararentzat nahi ezkenduke. Beharr dugun batasunaren lortzeko, aspaldiko idazleei behatu, baino egungo euskara bizari alde guztiz gibel eman gabe: huna hemen zuzenbiderik hobereana, nere aburuz.

Mende huntako idazlerik gehienak itzulpen batzuk bertzerik ezterauzkigute utzi; bainan litteratur hasi-berri huni lasterr sorthu zitzaion beharrezko zuen aitzindari ta buruzagia ere. Atxularr ospetsua, Ordu-danik ba du euskarak kanon bat, eredu bat, litteratur-hizkuntza guztiak beharrezko duten eredu eta aitzindari hori, alegia. Idazle hekien berri murrizta jarriko dugu ondoan.

Materre, o.f.m., 1617.—Frantziskotarr mixiolari hau sortzez etzan euskaldun, baina Laphurdiko Saran euskaraz ikasi zuen eta euskal herrietan Jainkoaren hitza zabaldu ondoren, girstino ikasbide ta debozinotegi den liburu bat eratu zuen. Berberak dirauskunez, Saran ikasitako euskara-mueta darabil, eta hango Erretore Jaun zen Atsularr handiarekin har-eman eta adiskidego izan zuela dirudi. Liburuko "examinatzailearen aprobazionea", behintzat, P. de Axularr'ek, Saran, 1616 urtean emana da. Gainera, aitzin-solasean Materrek erraiten dituen gauza batzuk antz-iduri handia, Atsularrek urte guti-barru bere *Geroan* erranen dituenekin. A. Larramendiren aburuz, Materre'ren Doktrina "en bascuence hermoso" idatzia da (61). Girstino doktrina euskaldunei erakustea izan zan A. Materreren asmo nagosia, baino hertze xede bat ere ba du, euskaldunei euskaraz nola edo zein anzotan izkiria eta irakurr ditekean irakastea, alegia (62).

(61) M. de Larramendi, S. J., Diccionario Trilingüe, ed. 1853, p. XXXI.

(62) «Euskaldunei. Miretsico duzue aguiari nic (Euscal-herrico ez naicelario) Euskaraz esquiribatceco ausartziaren hartcea. Baiña baldin considera badadi edirenen duzue éztela gauza hunetan ausartciario, eta ez cer miretsiric: aiticic bertcela eguin banu miretsi behar zatequeyela, eta errán ahanci citzaitala neure eguinbidea. Ceren Jaincoac miri hitzcunza hunen lckásteo ance appur bat eman derautanaz gueroz, iduritcen zait hoben nu-

Ohargarri da Sarako herrixka tipiak litteratur-euskararen historian duen lekhu nabarmena, A. Materre eta hurrengoetatik ere agiriko denez.

Etxeberri Ziburukoa.—Hirur libururen auktore da: *Manual devonezkoa*, 1627; *Noelak*, 1631 (63), eta *Elizara erabiltzeko liburua*, 1636. Lehenbiziko eta hirugarrenak Axularren izena daramate aprobazinoan, Materre'renak bezala.

Haramburu, o.f.m. Cap., 1635.—Euskaldun Kaputxin hunek "*Devotino eskuara, miraila eta orazinotegia*" izeneko otoiz-liburu bat utzi derauku.

Axularr (64).—Detxepare eta Leizarragak eraindako hazi tipi hark lasterr ekarri zuen. Axularrekin eman zeraukun zeruak idazle nabarmen eta goitarr bat, gure euskal-litteraturaren aitzindarirako sorthua. Litteratur-hizkara orok kanon, eredu eta zuzenbide bezala hartua izaiteko beharr duten idazle buruzagi garaia. Izan ere, idazle ospetsu izen handiko bat eredu bezala eraikiz, eta ikasleak haren hizkara-moldearen usantzarekin ohituaz, hunela, eta hunela soil-soilik, hel gintezke batasunerat, litteratur-hizkuntza normalizatu baten kreatzera; aitzindarizat jarritako idazlearen hizkara-moldea litteratur-euskara kanoniko bezala deklaratu eta aitortuaz, alegia. Eta egikizun handi hunen betetzeko, Axularr bide-dugu erazkoen. Alde batetik, zaharrsamarr da, eta hunek veneragarritasun berezia bihurrrtzen derauko. Arno eta leinuak bezala, idazleek ere, zaharr izaitiaz, ohore, presutasun eta berebiziko balioa koberatzen dute; gazteen edukazinarako orai-aldikoez ezutzen egokitasun bere moduko bat izan ohi dute. Bertze aldetik, idazle bezala, haren jario gozo, ekarri jori-berezko ta mintzairer arraiak eztu parerik. Hemengo aldean sorthua eta hangoan loratua, bi Euskalherriak lotu eta elkhartzen ditu eta hortarakotz Euskalherri guztiaren batasuna adierazten eta egiten duen symbola eta lokarri bezala dugu Atsularr.

Atsularrek ere aho-euskararen ezberdintasunekin bere kezak izan

queyela eta ezagutza gutitako eta esquer gabe izanen nincela, baldin Euskalherrian ickassia euskalherriko probetchutan emplegatuz epanu... Eta nola lanac cimendutic behar baitu assi, eta gure salbamenduc obraren cimendua baita Doctrina Christiana, halatan nic ere, handic hasten naicela, hartu dut gogo liburutto hunen eguiteco, eta lendartera atheratceco, hunetan (bertce eracusleric eztenean) ikus dadin laburzqui cerere sinhetsi, obratu eta escatru behar baita; eta guero ikus dadin halabé nola behar den Euscara esquiribatu eta iracurtu. «Bouqueta lore divinoena bereciac eta Duronea apezac Aita Materren liburuari emendatuac», Bayona, 1693 (Urkixo jaun zenaren bibliothekatik, Gipuzkoako Diputazinoan).

(63) «Noelac eta berce cantá espirital berriac. Jesus Christoren bielaren misterio principalen gafean. Eta sainduen ohoretan besta burueta-cotz».

(64) «Guero, bi partetan partitua eta berecia...», Bordelen, 1643.

zituén. Eta problemata huni soluzino emaiteko, aitzinekoei jarraiki, Laphurdiko euskara hartu zuen basis bezala, baino hiztegian eta bai verbuan ere anhitz gauza nahasi ditu laphurtarr eztirenak. Eztu Laphurdi tipia soil-soilik gogotan, Euskalherri osoa baizik. Beraz huneletan, alde huntatik ere bertze nehor baino gomendagarriago dugu Atsularr euskaldun guztien aitzindaritzat hartua izaiteko, bere hizkarak, provincialismo huts baten kutsu izan beharrean, euskaldun ororentzat, baltsan emanik, hulerterrezena baita. Gorago erran dugunez, euskaldun guztientzat idazteko ardura hori aspaldiko idazle laphurtarr denetan nabari da, eta izan ere hekien euskara hemengo euskaldunentzat egungo laphurtarrenena baino errezago ta adikorrago bihurtzen zaiku. Laffitte Jaunaren "Euskaldunen Loretegia" harturik eta hango idazle zaharren eta Lafitte beraren oharra bekaldetuz nabari da hori (65). Egungo idazle laphurtarrek, aspaldikoen oro-ardura eta zabaltasan hori ahantzirik, nor bere zoko ta eskualdeko berezitasuné lohuak hari direla dirudi, baino nahi dugun xederat heltzeko bide okherra lizateke hau.

Axularrek egiten deraukun zazpi eskualdeen enumerazino hura, euskalduné bihotz-ukigarri zaiku; Homerok Troyako gudaketan parte izandako untzien egin duen enumerazinoa grezitarrentzat gozo ta kilikagarri zen bezalaxe (66).

Detxepare, Leizarraga eta Materrek bezala, Axularrek ere ba du euskara landu eta jasotzeko xede aberkoia. Huna hemen bere hitz gogoangarriak:

"Orai badirudi euskara ahalke dela, arrotz dela, eztela jend'artean ausart, eregu, bitore eta ez trebe. Zeren are bere herrikoen artean ere, ez paitakité batzuek nola eskiriba eta ez nola irakurr.

Baldin egin baliz euskaraz hanbat liburu, nola egin baita latinez, frantzesez edo bertze erdaraz eta hizkuntzaz, hek bezain aberats eta komplitu izanen zen euskara ere, eta baldin hala ez pada, euskaldunek berek dute falta eta ez euskarak" (67).

(65) Pierre Lafitte, «Euskaldunen Loretegia, XVI'garren mendetik huna-
teko liburuetarik bildua. Lehen zathia (1545-1800)», Baionan. 1931.

(66) «Badéquit halaber écin heda naltequeyela euscaraco minzatce molde guztietara. Ceren anhitz moldez eta differentqui minzatcen baitira euscalherrián. Naffarroa garayan, Naffarroa beherean, Zuberoan, Lappurdin, Bizcáyan, Guipuzcoan, Alaba-herrian, eta bertce anhitz leccutan. Batak erraiten du behatcea, eta bertceac so eguitea. Batac haserretcea, eta bertceac samurtcea, Batac ilquitcea, bertceac ialguita. Batac athea, bertceac borthá. Batac erraita, bertceac esatea. Batac irakurtcea, bertceac leitcea. Batac liscartcea, bertceac ahacártcea. Batac hauzoa, bertceac barridea. Batac aitonén semea, bertceac zalduna.. Finean batbederac bere guisara, an-zora eta moldera. Eztituté euskaldun gurziec legueac eta azturac bat, eta ez euscarazco, minzatcea ere, ceren erresumac baitituté different. (Iracurtzailleari, 17).

(67) Iracurtzailleari, 19 orriald.

Axularri buruz erran diren gorapen eta laudorio denak hemen orai ezin gintezke gogora eta bildu. Bat edo bertze bakarrik aiphatu- ren dugu. Eta lehenbizi, gure A. Añibarrok Axularren liburua Bizkai- ko euskararat aldatu eta bizkaitarrei eskaintzean dirauskuna:

“Irakurle Bizkaitarra, Ona emen zeure eskuetan ta zeure euskeran Axula- rren libru famaduna, Euskaldunen Ciceronen izenaz izentaturik eta ailtaturik ibilli da beti Axular; bada Aita Larramendi euskaldun guztien Maisuak diñolez “bere euskerea da ederra, nastubagea, uts-garbia ta ugaria: baieztu ta era- kusten ditu egiak Eskritura, Elexako Aita Santu, gertaldi, antz-irudintza adiga- rri argiakaz; agertzen ditu bekatuak biziro ta argiro euren ezaintasan itsutsi baltz guztiaz. Beregaitik, diño, euskaldun guztien eskuetan ibilli bear leukela libru onek” (68).

Ormaetxea jaunak, berriz:

“Axularren idaztankera bizia da, arraia, garbia, ta zainduna. Naiz bitxi- kerri edo axekarako, naiz funtsez eta gogor mintzatzeko gai dago beti. Orrek eman dio Laphurdiko euskalkiari bere joera ta aria. Onen atzetik etorri da idazle-sail ederra Laphurdira. Laphurdiz esan diteke bere denboran Larramen- dik ziona: “en lo impresso nos hace ventaja a todos el labortano”. Gaur bertan ere irakurri beintzat an egiten da geienik” (69).

Eta Axularren ondoko idazle laphurtarrak, “Axulartarak” idazpu- ruaren azpian sartzen ditu Ormaetxea berak, Axular buruzagi ta mai- sutzat hartu zutela nabari baita.

Huna hemen, berriz, Lafitte jaunaren ephaia:

“Doctrine abondante, passionnée, précise, colorée, saveur et originalité du style, voilà ce que l'on ne peut pas ne pas y almer. L'ouvrage est tout a fait “renaissance” par l'énorme place qu'y occupent les citations antiques, profanes et chrétiennes, mais tout a fait basque aussi par les allusions au pays, la tournure d'esprit, les proverbes, la syntaxe, la connaissance d'un vaste vocabulaire. Axular a eu le mérite de révéler aux Basques abasourdis les hautes possibilités d'expression de leur langue. Il y aura peut-être un jour quelques écrivains à mettre sur le même rang que lui, mais ils lui devront tous honneur et reconnaissance comme a leur ancêtre et a leur modele: il a le premier compris qu'il y a un génie du basque et le premier aussi il l'a laissé rayonner savoureusement dans son oeuvre” (70).

Ibar ere, gure idazle hunek euskarari egin derauzkion mesedeaz gisa hunetan mintzo da:

(68) «Gueroco Guéro edo gueroco luzamenduetan ibilteac eta arimé- ren eguitecoac gueroco ichiteac combat cälte dacartzan», R. I. E. V., 1923, p. 297-8.

(69) Ormaetxea, «Euskal literaturaren atze...», 195-6 orriald.

(70) P. Lafitte, «Le Basque et la littérature d'expression basque en Labourd, Basse-Navarre et Soule», p. 42.

“En efecto, Axular tiene contraído el triple mérito: 1.º de haber despertado en su jurisdicción dialectal (Laphurdi y Baja Navarra; y, por diversas causas, también Zuberoa) el gusto de la lectura. 2.º de haber suscitado una brillante y ya nunca interrumpida serie de escritores que con sus nuevas obras incrementaron aquella afición, logrando arraigarla definitivamente. 3.º de haber enseñado a los futuros cultivadores del euskera a escribir con sujeción a tres normas, soberanamente objetivas, que, junto con la antigüedad, el volumen, la variedad y amplitud de los temas, y el culto progresivo de la forma estética, caracterizan a la literatura vasca continental: a) con la vista fija en la masa del público, y no en una minoría de aficionados... b) con el fin de prestar a los lectores un servicio positivo, al ofrecerles con la obra literaria un fruto maduro del pensamiento (doctrina y amenidad)... c) sin menoscabo de la mentalidad y sensibilidad del euskaldun...”

“No se nos ha ocurrido comparar el euskera del Guero con la joya elaborada, sino con el oro de la mina; y puede muy bien, sin dejar de ser oro, arrastrar escoria de voces y hasta construcciones erdéricas en cantidad bastante para defraudar a un observador superficial. Los orfebres y joyeros vinieron después de Axular a hacer primores con el metal precioso depurado y bien bruñido, y siguen viniendo cada día. El mérito de Axular consiste en haber dado con la mina, y en haber enseñado a estimar su valor” (71).

Frantzi-aldeko euskal litteraturak Axular buruzagi ta maisutzat aithortu duen bezala, hemengo euskaltzaletasunak, osera, A. Larra mendigandik izan zuen hastapen, ithurri eta baita zuzenbidea ere. Bi movimendu hoik, ordea, beren zuzendariek markatu zeraueten bitetik egun arte joan direla erraiten derauku Ibar berberak:

“Del Guero de Axular (1643) y del Diccionario Trilingüe del P. Larramendi (1745) arrancaron, uno en pos de otro, y con cien años de intervalo, los dos movimientos literarios de las vertientes septentrional y meridional de nuestro Pirineo. Su influencia es todavía sensible; y lo más característico de las dos literaturas tomadas en conjunto es, aun hoy, la contrapuesta orientación que les marcaron sus respectivos iniciadores. En aquellas dos obras puede decirse además que estaban virtualmente contenidos, como el fruto en el germen, los aciertos y equivocaciones básicos de la ulterior producción euskaldun. Por una parte, ninguno de los méritos relevantes de la literatura ultrapirenaica, sin exceptuar el admirable cultivo renacentista de que desde antaño se hace allí objeto a la lengua, es ajeno al Guero. Por otra, en el autor del Diccionario Trilingüe debe de tener su principio el error capital de que, según se ha visto, adolece nuestro renacimiento cispirenaico. El fué al menos quien sentó las premisas; si bien la deducción de las consecuencias y su desarrollo sistemático hayan sido obra casi exclusiva de las actuales generaciones. El rector de Sara escribió con el fin didáctico, objetivo, de instruir a su público euskaldun en la forma más apropiada. Y con realizar cumplidamente su designio guió los primeros pasos de los discípulos por el mismo sendero de la objetividad, que es el camino del éxito. El jesuita guipuzcoano sintió la preocupación de la “honra”, del “prestigio ideal” de la lengua ofendida; y persiguió con su Diccionario el fin apoloético de autorizarla o acreditarla en teoría ante los extraños. Y al hacer así del euskera instrumento de tesis y tema de debates acalorados, abrió incautamente la puerta a la prevención teorizante

(71) Ibarra (aiphatu-liburu)an, 106-108 eta 110 orriald.

que, andando el tiempo, había de imponerse de tan extraña manera a nuestros *spiritus*" (72).

Atsularren biographia bat idazteko lanari nehor ere oraino loturik ez izaita miresten du Urkixo jaunak (73). Jainkoak nahi baldin ba du, hori edo horren iduriko zerbait demborarekin antolatzeke asmoa ba dugu. Biographia ez ezik, idaztankera-aldetik hark dituen edergailu eta bikaintasunak agirian emango dituen lan bat; bere mintzaira ta hizkara-moldearen istudi antzeko lizateken zerbait egin gogo nuke, Atsularrek litteratur-euskararen kanon eta eredu bezala hartua izaiteko dituen mereziak erakustera emanaz. "Gero"ren edizino berri bat argitaratze-lanean ere, Bilboko Urkixo'tar Jul Elkhargoarekin batean eskuak sartzeko asmoa dakargu. Hain zuzen ere, nehoiz zerbaitera helduko bagara, hortik hasi beharra dugula dirudi: eredu batzuk hautatu eta eredu hekien liburuak gure gazteen eskuetan jarri, alegia, iturburu hunetatik litteratur-euskara edan dezaketen. Hauxe dugu litteratur-euskara baterat joaiteko errege-bidea. Bertzela, hizkara normalizatu horrtara heltzeko biderik ezta magu. Euskara hedatu, presu, bikain hori barik, provincialismuekin hariko gara bethiere, bat bederak bere anzorako euskara bat sortuaz, edo gehienaz, bi hizkara-molde sortzera etorriko ginatete, bat Espaini-aldeko euskaldunak, bertze bat hangoak, eta bitaratze hori okerr handia lizateke.

Pouvreau.—Idazle hau ere sortzez etzan euskalduna, gero euskaldundua baizik. Hirur liburu asketikoen itzulpenak utzi zerauzkigun: Gristinoen doktrina 1656, Philothea 1664, Gudu Izpirituala 1665. Gainera bertze gauza asko paperetan utzi zituen, batez ere Hiztegi bat. Hiztegi horretan maiz izendatzen ditu bere aitzinetik idatzi ukan duten idazleak, eta guztiz ere Leizarraga, Oihenart eta Atxular (74).

Harizmendi, 1658.—"Sarako jaun bikario eta predikari zen Harizmendi apheza, hamazazpigarren mende erditsutan" (75). Beraz, Ama Birginaren Offizioko bere itzulpena egitean, Atsularren Gero konturako hartuko zuelako uestea ezta doarik eta errogabe asmatua (76).

Gazteluzar, S. J.—"Egia Katholikak" deritzan liburu ederra antolatatu zuen, 1686. "Laphurtarra zela ezin ukha. Haatik asko hitz baderabiltza Laphurdiz bertze eskual-herrietakoak" (77).

(72) Ibar, 103-4 orriald.

(73) «Obras vascongadas del doctor labortano Joannes d'Etcheberri», LXIX.

(74) Lafitte, Eskualdunen Loretegia, 42 orriald. —Urquijo, Obras vascongadas del... p. LI.

(75) Lafitte, Eskualdunen Loretegia, 46 orriald.

(76) Urquijo, Obras vascongadas del... p. LI.

(77) Lafitte, Eskualdunen Loretegia, 51 orriald.

Mongongo Dassanza.—Aberesendakintzaz traktatu bat utzi zeraukun, 1692.

XVIII^{gn}. mende edo ehun-urthekoa.

Etxeberri, 1712.—Joannes Etxeberri, Sarako Dotor Mirikua dugu bigarren idazle garaia, Atsularren ondo-ondoan jartzekoa, Atsularren jarraitzaile bero-kartsua eta hura bezain idazle bikain bilakaturia. Hizkara-molde berdintsua dutenez gero, bi-biak dira literatur-euskararen eredutzaz jarriak izaiteko egoki. Atsularr, Espaini-aldeko euskaldun eta hango aldean bizi izana, Etxeberri, ostera, sortzez laphurtarr izanik, Gipuzkoan mirikuntza exerzitua; beraz, bi Euskalherrien anaitasuna aditzera emaiteko, hura bezain haukerako. Atsularrek bere liburuan erlegino-gaiak traktatu zituen, Etxeberri jakin-gaietarako egoki zuen euskara, eta alde hortatik ere goragarri da. Lan gaitza eta eskerga benetan euskararen alde burutu zuena, ia A. Larramendik egingdakoa bezain luze ta zabal, eta gainera dena eta osoki euskaraz (Larramendik erdaraz idatzi zuen bitartean).

Lau dira Etxeberriren operak:

1) Lau-Urdi gomendiozko karta edo guthuna. Baionan argitaratu zan, 1718.

2) "Eskuararen Hatsapenak". Euskararen apologia bat bezala da, "une imposante apologie de notre vieille langue", dio Lafittek (78). Gure mintzoaren etorki, bikaintasun, noblezasun t. a. ukitzen ditu. Jakitare eta erudizino hedatu baten jabe ageri zaiku (egilea), hizkuntzarekiko gaiak erabiltzean, berriz, asko zentzudun ere baita, aldi hartarako.

3) "Eskual Herri eta Eskualdun guztiei eskuarazko hatsapenak latin ikasteko. Lehenbizirik izenen deklinazinoez eta verboen konjugazinoez. Azkenean izenari eta verboari dagozten gauzak". Agiri denez, latin hitzkuntzaren gramatika bat duzu, eskuaraz. Lan hau sasoi argitaratu ezpazan ere, A. Kardaberazek haren berri zekiela dirudi, hitz hoik idatzi baitzituen: "Gramatikako maisu famatu bat gure egunean izan zan, Latin gauzak ere euskaraz erakusten zituen; ta Franzes euskaldunai Gramatikako erreglak euskaraz adirazi ta erakusten diez-kate" (79).

4) Hitztegi bat lau hitzkuntza hoietan: euskara, latin, frantziarr eta espainiarr. Hitztegi hau galdu da. A. Larramendik bere eskuetan izan zuela dirausku (80).

(78) Lafitte, *Le Basque...* p. 45.

(79) Kardaberaz. «Eusqueraren Berri Onak». ed. 1898, Tolosa, p. 17-18.

(80) M. de Larramendi, S. L., *Diccionario Trilingüe (S. Sebastián)*. Prólogo, § XX, p. XXXII: «El doctor don Juan de Echeverría, natural de Sa-

Lan hoietatik lehenbizikoa soil-soilik agertu zan bere demboran. Bertzeak argitaratzeko Laphurdiko Biltzarraren laguntza eskatu zuen, baina etzeraukoten eman. Damurik, etzuen A. Larramendiren zoria izan, huni Gipuzkoako Diputazinoak bere lanak athera baitzeraukzion. Tamalez, Altube jaunak dionez, mende heietako euskaldunik geienak antsikabe ta axolakabeak izan ziran euskarari buruzko zeretán, eta antsikabetasun horren ondore txarrak guk orai jasaiten ditugu (81). Beraz, Azkoitiko miriku prestuaren operak, argia ikusi gabe, Zarauzko frantziskotarren konventuko ateak jo beharr izan zituzten eta hango arkhivuan gorderik egon dira, arik eta Urkixo jaunak argitaratu dituen arte (82).

Etxeberrik, bere liburuetan, aitzineko euskal-idazleak aiphatzen ditu sarri eta heietan finkatzen du zangoa, Berezikí Etxeberri Ziburukoa, Pouvreau eta Axular ahotan hartzen ditu. Euskal verbuaren paradigmatá ere idazle hekien lanetatik atreak ditu. Eskuaren Hatsapenak kapitulu bat dadukate alde gutziz ohargarri, Atsularri dagokana, alegia, Bertan gogotik ospatzen du Etxeberri Sarako erreto-rea, euskal-idazlerik famatuena bezala, "Theologiaren mami hautua bildurik eskuaraz ederkienik argitara eman darokuna" (83). Eta ni narraion pontuarekin geiago hurbiltzen dena, hitz ageriz erraiten de-
rauku bertan euskarak aitzindari baten beharra duela eta aitzindari hori Atsularrek beharr duela izan. Huna hemen bere hitzak:

"Zein nezzario den egiteko guztietan aitzindari eta gidari on baten eta behar bezalako buruzagiaren izaitea, egiaz ezta gaitz aditzera emaitéa; zeren bat bederak baitaki gauza guztietan beharr dela aitzindari edo gidari on bat bide onerat gidatua eta ongi gobernatua izaiteko, bertzela maiz, eta gehienéan egitekoak makhur, eta errebulu ibiliko dirateke, hala-nola ibiltzen ohi baitira zurtz triste jabegabeen egitekoak, eta untzi Pilotu gabe galdu ordean dabil-tzanak. Halatan bada gure Eskuara zurtz jabegabeko, eta hainbertze mendez arrokapean, itsaso, eta uhunpean galdu ordean bezala dabilan hunentzat, nahi nuke bilhatu aitzindari eta buruzagi on bat bakharra; erran dut bat eta hura bakharra, zeren asko-orduz hainitz aitzindari eta buruzagiren izaitea baino,

ra, en Labort, hoy médico de la villa de Azcoitia, muy docto y amante de su lengua, tiene años ha compuesto un diccionario cuádrilingüe de bascuence, castellano, francés y latín, que impreso pudiera servir para entender los pocos libros que hay en bascuence, aunque no con toda extensión. Hábrá diez o doce años que estando de paso en Azcoitia, me lo fió por dos días, y entresaqué muchas voces del dialecto labortano, para ponerlas después en las correspondientes del castellano. Harto me hubiera alegrado que hubiera precedido la impresión de este diccionario, para valrme del trabajo ageno, sin ofensión de su autor, en cuanto digese bien con la idea del mío.

(81) Altube, «La unificación», p. 184.

(82) «Obras vascongadas del doctor labortano Joáannes d'Etcheberri (1712) con una introducción y notas por Julio de Urquijo e Ibarra», Paul Gauthner, París, 1907.

(83) «Obras vascongadas...», p. 61 § 6.

hobe bailizate ossoki batere ez izaita” (“P. de Axular Sarako errotora eskuarazko autoretarik hautuena eta famatuena”) (84).

Zin-zinez, biziki bihotz-ukigarri da egungo euskaldunarentzat, Etxeberri duen euskal konszientza argi eta maitasun kartsua nabaritzea. Euskararen balio eta bikaintasuna bihotz-bihotzean zekarren gure idazleak. Agiri bezala pusketa bat edo bertze erakutsiren dugu:

“Baieldin grekez eta latinez izkiriatu diren gauzak eta zeruko izpiritu bi-ziarekin kantatu eta erran direnak, erran eta ezarri izan balira eskuaraz eta eskual-herrian; diot berriz ere munduaren artean etzela hek baino estimu guttiagokoa izanen, aitzitik uste dut ezen abantail eramanen zerauela” (85).

Loiola ta Xabier Sainduetz mintzo dela, gisa hunetan deskribitzen ditu:

“Hauk dira bi eskualdun, bi izar argi, eta bi aingiru zerutik igorriak Jesu Khristoren lege sainduaren hedarazteko, eta heresien iraungitze” (86).

Mintzoak herri baten bizitza eta iraupenerako duen gora-beheraz hitz alde guztiz ohargarri hau idatzirik utzi zituen:

“Guziek baino hobekiago ezagutu zuten Greziarrek zein estimu handitan idukitzeko eta begiratzeko duten zeinek bere Erresumetako hitzkuntzak; bai halaber galtzera eta erortzera uzteaz, zembat kalte heldu den Erresumetara, eta estimutan idukitzetik zembat ontasun eta progotxu. Ezen ikhusi zutenean bere Imperioa edo Erresumak eroriz eta galduz zihoatzela: Egin zuten lege bat zeinetan manatzen baitzuten, Greziako muthilko eta eskolau guztiak eskola zitezila Erresuma bereko hitzkuntzan, bai halaber lege eta zuzen guztiak irakhats zitezila hitzkuntza hartan berean, eta hala dio Justinianok” (87).

Grammatika-gaiak zein aisa darabilan ikusteagatik, zilhegi bekit oraino zatitxo hau aldatzea:

“Bertze hitzkuntzek izenari aitzinetik finkatzen dioten emendailua deitzen ohi dute preposizinoa; ordea eskuarak ondotik eratxekitzen dio hain manera ederrean eta miragarrian, non biez egiten baitu gorputz bat edo izen soil bat, v. g. in Ecclesia; Elizan. In Gallia; Franzian. Ad civitatem; hirirat. Ex coelo: zerutik. Ab hominibus: gizonetz, gizonetarik, gizonenganik, etc.” (88).

Euskarak bertze hizkuntzetatik ethorkia eztuela hunela probatzen du:

(84) «Obras vascongadas...», p. 59 § 1.

(85) «Obras vascongadas...», p. 110 § 9.

(86) «Obras vascongadas...», p. 38.

(87) «Obras vascongadas...», p. 322.

(88) «Obras vascongadas...», p. 5.

“Nahi dut hori hala den (oraino jakiteko delarikan ala bertze hitzkuntzek eskuaratik hartu ote tuztentz gehiago) halarikan ere gainerako hitzak, izenen deklinazioak eta verboen konjugazioak eta mintzatzeko manerak Eskuararenak dira, eta hauk hunela direnaz geroztikan, ezin erran diteke bertzetarik duela bere ethorkia; zeren hautan baitago hitzkuntzaren gora-behera guztia; zembait hitz arrotzen errezibitzea ezta aski hitzkuntzari ethorkiaren emaiteko, ez eta ere izaitearen gambiarazteko...” (89).

Etxeberriz eman diren epai-iritzi batzuk ere gogoratuko ditugu, idazle bezala duen goibe eta balioa hobeki neurtu eta agirian eman dadin amoreagatik.

Urrkixo jaunarena izan bedi lehenbiziko:

“...trabajo original y digno de estudio, escrito en vascuence suelto y elegante, que en nada desmerece del de Axular, modelo de prosistas vascongados” (90).

Ormaetxea jaunak, berriz:

“Karmelo Etxegarai zenak esan izan zuen, euskal-idazleak beren buruz edo beren gisa joan oi zirela, bakarturik, bata besteren berririk gabe, ta kutsurik gabe. Laphurtarrentzat beintzat ez dirudi ala denik, esanen dut Urrkixo Jaunarekin. Etxeberrik, beste asko laphurtarrek bezala, Axular hartu zuen bere buruzagitzat eta gogotik ospatu ere”. “Axular irakurri eta Etxeberriri irakurri, ezin uka diteke antza badutela”. “Laphurdiko literaturan ezintzia da Etxeberriri” (91).

Eta azkenik, Lafitte jaunaren elhe urregorritzko hauk:

“...on y admire une sérieuse érudition latine, une connaissance précise des anciens auteurs labourdins, un sens très délié de la syntaxe populaire. Grand admirateur d’Axular, ce disciple n’est guère au-dessous de son maître. Il est aussi savoureux, aussi abondant, aussi harmonieux. Axular est plus profond, car il remue des vérités éternelles; il est plus entraînant, car il est avant tout orateur; mais Etxeberriri est plus minutieux, plus élégant: c’est un écrivain, un styliste” (92).

Labaien jaunak, orai berriki, Etxeberriren edizino berria eskatu izan du (93). Hain zuzen ere, Bilboko “Urrkixo’tar Jul Elkhargoak” ba du eskabide legezko horren bethetzeko asmoa. Biak, Atsularr eta Etxeberriri, alegia, euskara-molde bakharr bat dutenez geroztik, eta laphurtarr klassikoaren tradizioan nabarmendu diren idazle nago-

(89) «Obras vascongadas...», p. 44 § 6.

(90) «Obras vascongadas...», p. XLI.

(91) Ormaetxea, «Euskal literaturaren atze...», 206 orriald.

(92) Lafitte, «Le Basque...», p. 45.

(93) Antonio M. Labayen, «Joannes d’Etxeberriri»; Eusko Jakintza, vol. III (1949), 103 orriald.

siak izanik, litteratur-euskararen kanon eta eredutzat izendatuak izaiteko biak ditugu haukerako eta egoki.

Etxeberri berak erran derauku aitzindari bat eta bakharra beharr duela euskarak, eta ainhitz izaitea baino hobeki lizatekela osoki bat ere ez izaitea. Egia handia auxe. Hain zuzen ere, hortarakotz bilhatu dugu guk litteratur-euskararentzat oinharri bakhar bat, laphurtarra, alegia. Eta laphurtarr tradizino horren artetik, Axularrekin batean Etxeberri ere buruzagirako hautatzeak, buruzagigoak beharr duen batasun eta bakhartasunari ezterauko kalterik ekharriko, bi idazle hoik bat eta bakharra osatzen baitute. Gainera, erakhustun izaitea ethortzeko, nehoren eskolan eskolatua eta diszipulu molderraz izaitea, ez-tela egundaino eragozkarri izan agirian emaiten derauku ederki asko Etxeberrik. Aitzitik, hauxe dugu maisutzerako errege-bidea.

Xurio, 1718.—“Jesu Kristoren Imitazionea” itzuli zuen. Egilea hilez gero argitaratu zan (1720).

Haraneder, 1749.—Doniane Lohitzungo aphez jakintsu hunek ere lan gaitza burutu zuen euskaraz. 1749'an “Philotea” agertarazi zuen, eta hurrengo urthean “Gudu Izpirituala”, liburu hoik Pouvreauk lehenago euskaratuak izanarren (94). Testamentu Berri osoa ere itzuli zuen, baina lau Evangeliak soil-soilik agertu ziran 1855'gn. urthean. Huna hemen itzulpen huni buruz Orrmaetxeak diona:

“Laphurdin ba ditue lau Evangelioen itzulpen ederrak; baino katolikoen-tan.. Haranederrena da aurrena, Leizarraga protestante baitzen, alegia. Euskera ederra, ugaria, garbia du” (95).

Itzulpen hunek hitztegito bat dakarr eraskin bezala, “eskualdun gehientat adibidea”. Hiztegi horretan euskal-hitz asko jartzen dira. Laphurdiz bertze dialektuetan erraiten direnak aldamenen ezarriaz. Mende hartako idazle euskaldun guztiak gogotan zedukatela ikhusteko, agiri ona dugu hau.

Larregi, 1775.—“Testament Zaharreko eta Berrico historia” frantzi-tarretik itzuli eta euskaraz argitara zuen. Hunek ere, Laphurdirako ezezik, Euskalherri guztirako idazteko borondate hori zuen, berberak aithortzen deraukunez: “Ene artharik handiena izan da klarki mintzatzea, eskal-herri guzian adituren nauen bezala” (96). Testamendu

(94) 1750'ko Gudu Izpirituala, Daranätzen aburuz, Haranederrena bari, Duvergier'enä omen da. Ikhus R. I. E. B. t. IV (1910), p. 478.

(95) Orrmaetxea, «Euskal literaturaren atzé...», 207 orriald.

(96) Larreguy, «Testamen Zaharreko eta berrico historia, M. de Roy-aumontec eguin izan duenetic berrico escararat itzulia; exemplan eta erre-flexione sainduequin; bi liburutan ezarria», Bayonan, 1775-1777. Ikhus Ire-kurtzailleari abisua X'gn. orriald.

Berriko voluminari Sainduen bizitza batzuk eratzeki zerauzkion. Gipuzkoako euskaraz hainbertze zabaldu zen Lardizabalen "Testamentu Zarreko eta Berriko Kondairak" ere huni asko edo guti zorr deraukola nabari da. Lardizabal berberak Larregiren lana aitzin-solhasean aipahitzen derauku.

Mihura.—1778'gn. urthean "Andredena Mariaren Imitazionea" frantzitarr hizkuntzatic euskararat itzulia agertu zan. Izenik gabe argitaratua izanarren, garai hartako Mihura aphez donibandarra liburu ederr hunen euskeratzaile dela Daranatzek erakhustera eman du (97).

Baratziart, 1784.—"Giristinoki bizitzeko eta hiltzeko moldea agerrarazi zuen. Medtazino-liburu ederra da, makina bat edizino ikhusi izan dituená.

...Eta hunez gero, XIX'gn. ehun urtekoan gara. Mende hortan ere litteratur laphurtarrak izen-errenkada ugaria ezagun du: Intxauspe, Duvoisin, Joannateguy, Arbelbide, Lapeyre t. a. Eta behin gure egunetara helduz gero, "Eskualduna" eta "Herria" astekarién ondoan hazi eta prestatu den idazle-saldo biphila. Bainan ni narraion ponturako eztut aitzinerat luza-beharrik.

Litteratur laphurtar hori Frantzialdeko Euskalherrian ezezik, hemen ere asko edo guti zabaldu eta ezagun zela ba dakigu. Nafarroari buruz, behintzat, huna zer dión A. Kardaberazek:

"Nafarroan len, ta orañ bertako, ta are gelago Franziako Liburuén sokorruaz, noleraibait errazago beren izkera gorde izan da" (98).

Frantziako liburuak erraitean, A. Kardaberazek euskal-litteratur laphurtarra erran nahi duela nabari da.

* * *

Litteratur guztiek, erabateko hizkuntza baten sortzea possible izan dadin, kanon eta eredu baten premia dutela gorago ikusi dugu. Kanon-eredu huni atxikiak izanik lortzen dute litteratur-hizkuntzak galdegín oi duen berdintasuna.

Kanon-eredu hori, berriz, ez egungo aho-hizkaratik, euskara idatziaren tradiziotik baizik, hartu beharr gendukela dirudi. Litteratur-hizkuntza idazle eta grammatikalariak moldatzen dute. Grammatikalariék, eredutzat jarritako idazleen liburuetatik beren erreglak athera daroe, eta gisa hunetan eratu eta bere umotasunerat heldu izan dira izaite hori, alde guztiz ezin konpontze hori. Idaz-hizkuntzarako zuzen-

(97) Daranatz, «Duvergier et Mihura, traducteurs ecclésiastiques basques du XVIIIe siècle»; R. f. E. B., t. IV (1910), p. 478-80.

(98) Cardaberaz, «Eusqueraren berri onac», ed. 1898, p. 12.

litteratur-hizkuntzak. Guk ere, bada, bide hortatik sarthu behar genukela dirudi, aho-hizkararen gora-beherai hainbertze jaramon egiten ibili gabe. Eta hala egitetik aho-euskara berari mesederik handiena eginen generaukeo, huni bere aldakortasunean premia duen euspen, sostengu eta habe sendoa emaiten baitzaio.

Laphurtarr klasikoa, gure idazle zaharrek sagaratu duten euskara-molde uren, zindo, prestua lizateke, bada, egungo euskararentzat habe sendo haukerako hori. Gure idazle zaharrena diogu. Egia erran, egungo idazle laphurtarrek, anhitzetan, tradizinerik ez tuten forma asko sartzen hari direla dirudi; adibidez, verbuan *gire, zire* ta horrelakoak. Zergatik egiten othe dute hori? Hango herri batzuetan popu'uk hala erraiten duelako, nabaski, bainan gisa horretara sekula ere ez ginateteke litteratur hizkuntza baten jabe izaitera helduko. Herririk herrirat different mintzo da euskalduna, aho-hizkararen berezitasunak konta-ezinak dira.

Idatz-hizkarak, berriz, ororentzat beharr du izan, eta oro-berdintasun hori ardiesteko bere arau eta lege tinkoak beharr ditu, ta heiei leial iraun, aho-hizkararen etengabeko jario eta eguneroko aldaketa zoroetz kontu egiten ibili gabe. Gaztelaraz nahiz frantzitarraz idazten dugunean, eskola eta liburuetan ikasi dugunaren arauaz idaztera saiatzzen gara, hemengo edo ango jende arruntak nola erraiten duen begira ibili gabe. Eta eskola ta liburu hoiek irakasten duten hizkaramoldea idazle ta grammatikalariek antolatatu deraukute. Guk ere bertze horrenbertze egin beharra daukagu, bada.

Heredutzat hartutako idazleetarik litteratur-euskararentzat erabateko arau tinkoak atera eta halatan euskara-molde berdin batetara jo. Eta erran dugunez, litteratur-euskara erabateko hortan, aho-hizkara berberak habe eta eusgarririk sendoena izanen luke.

Egungo frantzitar hizkuntzan nehon baino hobeki nabari da, beharr bada, aho-hizkuntza eta idatz hizkuntzaren artean dagoen alde. Idatzi ohi den frantzitarra, toki guztietan berdin da, bere arau tinkoak sendo ezarririk ditu, aitzin-gibel orotatik nolako beharr duen izan erabakirik daduka. Hizkuntza hori, ordea, hila da, XVII^{gn}. mendean mintzo zen bezelaxe mamitua eta betiko gogortua molde jakin batean geratu da. Hau da eskolan erakutsi ohi den frantzitar mintzoa, liburu eta litteratur beharkizunetarako alde crotan erabil ohi dena.

Herriak, ordea, eguneroko solastatzean bere bidetik jo zuen. Lexikon, Syntaxis eta Morphologia aldetik ere mintzo den frantzitarra idatzi ohi denarekin bat eztago (99). Horrenbertzeraino ezipada ere,

hizkuntza idatziak nahi ta nahiezko du aho-hizkuntzarekin bat ezin izaute hori, alde guztiz ezin konpontze hori. Idaz-hizkunzarako zuzenbidea tradiziotik har dezagun, bada, eta hala idatz-hizkuntza euskaldun orok bat izanen genduke, nahiz ta mintzatzean ezberdintasunak izan.

Zori onetan dago litteratur-tradizino baten jabe den hizkuntza, Nahiz ta tipierna izan, tradizino hori ezta gutiestekoa; hari lotuak eta atxikiak izanik, aitzinerat fidantzarekin begira dezakegu. Tradizino hori zokoratuz eta alde batera utzirik egungo aho-hizkuntzatic hastapen hartu nahi izaita, hamaigabeko hauzian sartzea eta bide txarretik jotzea lizatekela dirudi. Gure idazle zaharrek moldaturik, eginik utzi deraukuten litteratur-euskara hartu hutsarekin, bilhatzen dugun xedeá atzemaña genduke.

Hizkuntza hunek zaharr usaia, kutsua duela? Gure beharrietan beregisako emaiten duela? Hala obe. Litteratur-hizkuntzak, idatz-hizkuntzak, tradiziotik ilkhi denez geroztik, beti dakar antzina-aldiko kutsu berarizko hori, oiharzun hori, eta horrek, arno zaharrari bezala, prestutasun bihurtzen derauko. Egun ez tugula hizkara hori hitzegiten? Ta zer? Idatz-hizkuntza eta ezpainetan erabili ohi dena behin ere eta nehon ere ez tira alde guztiz berdin, Aho-hizkara etengabe aldatuz doa, nondik norat dabilen ezin asma dezakegularik. Idatz-hizkuntza, berriz, beti bat eta ororentzat berdin izaiteko gogo eta lege du, eta xede horren atzemaiteko, eguneroko aldaketa hoi ei jaramon egiten ibili beharrean, tradizinatorat behatzen du, han erroak egiten ditu, han finkatzen da, eta hala aho-hizkara berari ere lehengo oinean egoiteko indarr egiten derauko.

Aho-hizkararen nagositasuna dogmata bat bezala eraikitzean, nahaspil eta konfusinarako bideak zabaltzen direla dirudi. Zenbat eta perfekzino handiagoz aho-hizkararen gora-behera, itzul-inguru eta aitzin-gibel guztiak litteraturak atzemañ, hanbat eta hobeki bere egikizuna betetzen duela uste ohi da sarritan. Baina gorago erran dugunez, litteratur-hizkuntza ezta aho-hizkararen azpiko huts bat, alde guztiz haren mirabe izan beharr balu bezala; aitzitik, bere lege ta eskubide bereziak beharr ditu izan. Bai Euskalherrian eta bai mundu guztiko hizkuntza denetan ere, jende arruntaren aho-hizkara mila dotoreri, ederrgailu eta bitxikeriz aphaindua da.

Ezpainetan darabilgun mintzoak bethiere bizitasun gehiago izaiten du, periodu luzerik gabe, gauzak askaturik, artez eta zuzentki erraiten daki; hitz batean erraiteko, molderraz, arin, bizkorr izan ohi da, eta berezkotasun bere moduko bat ukan ohi du. Idatz-hizkuntzak, aldiz, hotzago emaiten du, bainan gauzak ordenatuago eta zeaztasun ta tinkotasun gehiagoz azaltzen daki, eta molde hunetako beharr du

izan, bere bethebeharra betheko baldin badu (100). Gauza bere erroctatik ateratzea lizateke, bada, idatz-hizkuntzaren perfekzioa aho-hizkara alde guztiz imitatzean jarriko bagenu, bat bederak bere lege ta arau bereziak dituaner gero.

Atzoko idatz-hizkara kanon bezala eraikitzeak ezterauko, bada, euskarari behaztoparik jartzen. Aitzitik, litteratur-beharkizunen bethetzeko egun bizi diren dialektuetatik bat hautatzea baino hobe, dela, erranen nuke, nehon ere mintzo ezten, baino litteraturan mamiturik geratu den euskara-molde bat hautatzea. Eta horixe da, hain zuzen ere, laphurtarr klasikoarekin egin nahi dena. Egund hizkara horrek zaharr-usai eta antzina-kutsu arin-samarra daduka are laphurtarren beharrietan ere, bainan horrek egungo euskaldunen begietan prestutasun eta ohore bihurtzen derauko. Herriak berak ere, bere-berea den hizkara-moldea nabaritzean, arlote, baldres ta balio gutikotzat jotzen du anhitzetan. Egundoroko hizkaratik zerttobait aldendurik egoiteaz dotore-antzta ta prestutasuna bereganatzen du, bada, mintzoak, eta prestutasun-usai hori bereganatzen, ardura handicneko egikizuean bezala, saiatu beharr da gure litteratur-hizkuntza.

Behin ereduia begiz jota izanik, bada, litteratur-euskara bat-egin hunek nolako izan zitekean zeetasun gehitsuagoz azaltzeko orena heldua zaiku jadanik. Hurrengo pontuan hariko gara hortan.

IV

Axulartarren aroko idazle laphurtarrek erabateko litteratur-hizkuntza molde jakin bat eratu zeraukutela erran dugu. Halabaina, are heuren artean ere, alde guztizko berdintasun eta homogeneitate osoosorat heldu etzela erran beharr da. Litteratur-hizkarak galdegin ohi duen batasun eta berdintasun horren ardiesteko, bada, itunezko erabaki batzuk hartzea nahi ta nahiezko da. Hain zuzen ere, grammatikalariek dute hemen aldi eta arlo. Litteratur-hizkuntza orotan grammatikalarien egikizun eta eskua handia izan da. Izan ere, hizkuntza denetan berez molde batera nahiz bertzera jarri litezkeien anhitz gauza izaiten dira eta hizkuntza kilikolo, loka, aldakorr, ezbai eta baitezpadako itxuraz agertuko ezpada, hoik behin betiko tinkotu eta erabaki beharr dira. Erabateko arauet gauzak oin batean eta tinko ezarririk edukitzeak berarizko ermotasuna bihurtzen derauko hizkuntzari.

Aitzina ere, laphurtarr tradizinoako idazle hoik (litteratur-euskararen eredutzat hartu gogo ditugunak, alegia), euskarari dagozten legeak egund hobeki arakatuak izan direnez geroztik, anhitzetan urri,

gabe eta hutseginak edireiten dira. Eta jakina, nahiz ta idazle bikain izan, onean soil-soilik imitatu ta jarraiki beharr zaiela nabari da, eta ez makurr egin zutenetan. Ganera, laphurtarr kiassiko huni bertze dialektuetan edireiten diren berezitasun ta obari batzuk eratzikitzeo asmoak (litteratur-hizkuntzako batasunaren kaltetan ezteanean, nabaski), asmo zuzen ta egokia iduri du. Gauza guzti hoik, bada, begien aitzinean izaki, litteratur-euskara unifikatu hunek izan litezkeien arau, erregela eta zuzenbide nagosi batzuk ukituren ditugu hemen, Bilboko "Urkixo'tarr Jul Elkargoak beretzat harturik dituenetatik aldatuaz. Litteratur-hizkarak dituen lau alhorretan banaturik joanen dira: Ortographia, Morphologia, Syntaxis eta Lexikonari buruzko zuzenbideak, alegia.

1. *Ortographia*.—Erabaki zorrotz eta tinkoz, lehenbizian eta behin betiko garbiturik utzi beharr den alhorra, Orthographia da. Litteratur-hizkuntza batez ere hizkuntza idatzia dela ezta ahantz beharr, eta hizkuntza idatziari jauntzia, soinekoa Orthographiak emaiten derauko. Hitzak, Orthographiak emandako itxuraz sartzen zaizkigu begien barrena, eta behin idazte-molde bati ohitu ondoren, herabe izaiten dugu aldatzea. Orthographiak duen gora behera handia ikhusteko, bi liburu, hizkuntza berean baino orthographia ezberdinaz eskutan hartu bertzerik eztegu: lehenbiziko kolpean behintzat, bi hizkuntza differenteak direla emaiten dute.

Idazte-molde bakar jakin batera denak ohituak egoiteak eta molde hautatu hori aldatzen ez ibiltzeak mesede handia egiten derauko litteratur-hizkuntzari, eta gizonaren aztura eta setak on hartu, eskatu eta are maite duen gauza da. Beraz, nahiz ta azalari, gain-aldeari dagokon gauza dela uste izan, Orthographia gora behera tipiak zeatz eta zearo erabakitzea ardura handiko egitekoa da eta litteratur-hizkuntzaren batasunerako beharrenetakoa. Euskaldun guztiak idazte molde bakharra har dezatela lortu beharr da, nahiz ta gero, idatziriko hitz oriek ahoz ebakitzean ezberdintasunak izan. Hizkuntza idatzia ororentzat egina da, eta orthographian ezberdintasunak izaitetik behaztopa ez tipia sortzen da litteraturaren oro-lehia eta xede horren ardiesteko.

Orthographiaren bateratze hunen egiteko, bide plaun eta zabala, berriz, Euskaltzaindiak onetsi eta gomendiotan eman duen izkiribatzeo moldeari jarraititzea dela erran beharrik eztago. Jainkoari eskerrak, molde hori gauzarik geienetan behintzat hartu eta hedatu dela erran ditek. Hala ta gutziz ere, ba dira oraindik Frantzi-aldeko euskaldunen eta hemengoan artean alde batzuk, ezberdintasun batzuk, erraiteko, *x* eta *ch* idazteko pontuan; guk *x*'i emaiten deraugun soinu eta balioa *ch*'rekin adierazten dute heurak (ichildu: ixildu), eta beraz, guk *tx* jartzen dugunean, berak *tch* ibeni daroe, adi-

bidez *etchea*, *guk etxea*. Lehen erran dudanez, gauza hauietan batasunaren ardiesteko, Euskaltzaindiak hartu duen moldeari jarraiki beharr gatazkie. Beraz *x* eta *tx* euskaldun guztiek, hemengoek eta hangoek, erabili beharr genukela dirudi.

Alderdi handiena, ordea, hangoen eta hemengoen artean, *h* aldetik sortzen da, eta puntu hunetan, alde erantziz, *guk* haien eredura jo beharr dugula derizkiot. Nolako nahaspil ta behaztopa dathorren hunetan usantza ezberdina izaitetik, eztu nehork ukaturen. Euskaraz *h*'rik ez jartzeko usantza duenari, *h* dun euskal idazti bat ikustean, lehen kolpean bertze hizkuntza arrotz dela-edo gogoak emaiten derauko; eta horrenbertze ezpada ere, bethi gaitz eta beregisako bihurtzen zaio. Euskara idatzian, bada, denok molde batera jo beharr genuke. Frantziko euskaldunek *h* hori pronunziatzen, ahoz ebakitzen dute; gainera, euskara idatziak duen tradiziorik hoberenean (litteratur-euskararen oinharritzako hautatu dugun tradizinoan) usantza horrek erro handiak eginak ditu. Beraz, tradizino horren arauz, *guk* ere *h* horiek jarri beharr genitukela dirudi.

Hunetan, bada, *guk* heien molderat jo beharr dugu. Denok zerbaitean amor eman ezik behin ere ezta batasunik eginen, eta hemen amor emaitte hori guri dagokula dirudi. Eztugula *guk h* hori erraiten, ahoz ebakitzen? Eta zer? Paperean jartzeak ezterauku kalterik eginen eta bai mesede handia euskara idatziak beharr beharreko duen batasun hori lortzeko. Hizkuntza orok idazteko moldean, idazkuntzan, finkatzen dute zangoa batasunaren egiteko; idazkaran bateratze hori egiten dute, nahiz ta aho-mintzatzean ezberdintasunak izan; idazkuntza da, bada, litteratur-hizkeraren gogogarririk eta euspenik ziurrena. Behin betiko ikasi ta jakin beharr genituke, bada, *h* daramaten hitzak eta betiere hala idatzi. Hauzi hunen erabakitzeke bertze bide onik ezut nik ikusten.

Goazen orai bertze puntu berri baten ukitzera, *r* gogor eta samurraren hauzia, alegia. *Donostiarr, gogorr, samurr, arritega, arrlean, harrgin* t. a. erraitean, euskaldunak *r* gogorraz ebakitzen ditu hitz horiek, *garra, zorro, lurra* erraitean darabilgun *r* berberarekin; beraz, idatzi ere *r* gogorra adierazteke hautatu ikurraz (hau da, makiladun *r* -*r* edo bi *rr* kin) egin beharr lizatekela dirudi. *R* samurr erraiten den guztietan, berriz, *r* bakunaz idatzi: *paper, nor, erakhusi, ur bedeinkatua*. Litteratur-tradizinoan eztela zuzenbide edo erregela hunen berri ba dakit; bi vokalen erdiko *rr* gogorra soil-soilik idatzi izan da bi *rr* kin, erdarak egin ohi duen bezala: *garra, zorro, lurra*; bertze guztiak *r* bakunaz: *samur, lur, hargin*.

Erdarak, ordea, arrazoin du hala egiteko, intervokaliko hori izan ezik, ezpaitu bertze *rr* gogorrik ebakitzen: *comer, fresco*, ta hekien

idurikoak erdaraz samurak baitira. Beraz hunelatan, euskaldunaren Phonetikari zuzenki eta hobekiago doakon idazte molde hau, *rr* gogorra eta *r* samurra zeatz distinguitzeko usantza hau, hartu beharr lizatekela dirudi. Alemanitarr hizkuntzak ere hala egin ohi du: *Herr*: jauna, ta bere idurikoak *rr* kin idazten ditu; *irren*: iruzurr egin, eta hortik sortzen den *Irrtum*: okherr, bi *rr* kin idazten dira; *guk*, *berriz*, *turra* bai ta *lurr* zergatik eztugu bi *rr* kin idatzi beharr? (101).

Gavel jaunak urregorritzko erregela bat erakusten derauku orthographia koropilo hoik askatzeko. Hitz batbedera norberaren dialektuan erraiten den gisan idaztera joanen bagina, nahaspil handia sortuko lizateke; adibidez, *jauna* bortz sei erara idatzirik izanen genuke: *yauna*, *jauna*, *xauna* t. a. Erregela, bada, hauxe izan bedi: hitz berbera euskaldun guztiek berdin, era batera idatzi dezatela, nahiz eta hitzaren pronunziazioan bat egon ez. Idazte-molde bakar hori haukeratzean, ordea, zeri behatu beharr ote zaio edo nolako kriterionak eduki beharr othe dira kontuan? Gavel jaunak honako hau proposatzen du: Euskaldunik gehienek erraiten dituzten otsak, nahiz eta eskualde batean erran ere, idatzi bitez toki denetan: adibidez, *jaunaren*'go *r*, *naiz*, *nauzu* eta *zerbait* hitzetako *a* Be-Nafarroako aldean ez tira erraiten, baina idazkuntzaren berdintasunari behatuz jarri beharr dira are Be-Nafarroan ere. Bertze batzuetan, berriz, bertzeza ere gertatzen da: bazterr banaka batzuetan tokirik geienetan ezagun eztiren ots batzuk entzuten dira: *buruba*, *zorijona*: berezitasun hoik idazkaran ez bitez jarri (102). Gavel jaunak dionez, bada, amets dugun idazte molde baxharra euskaldunik geienek pronunziatzen duten araura hartu beharr da; eta bertzeak bertze direla, litteratur-tradizino hoberenak erabili ta hautau duen molde gorde bedi.

Aho-sabaiaz ebakitzen diren eta erran nahirik eztakarten otsei buruz (palatitzakuntza asemikoak), idazkaran ez jartzea Urkixo'tarr Jul Elkargoak erabaki du. Hunen arauaz jantzita, baiña, oillo idatzi beharreen, jantzita, baina, oillo jartzen dugu. Hots hori deminutivua adierazteko denean, berriz, orduan soil-soilik jarri bedi: edo marra bat litteraren gain-aldean ezarriaz edo littera bera bi aldiz idatziaz (liburutto, gatzetto).

Herriak anhitzetan hitz-zati batzuk jan egiten ditu, hitza laburtera edo itxuragabetzera jotzen du. Idazkuntzan, berriz, hitz horiek bethi osorik eta diren bezala idaztera jo beharr genukela dirudi: *lehen*, *zaharr*, ez *len*, *zar*.

(101) Ikhus Azkue, Diccionario Vasco-Español-Francés, Bilbao, 1905, t. II, p. 189, «De la r fuerte».

(102) H. Gavel, Necesidad de una lengua literaria y oficial y la unificación de la ortografía vasca, RIEB t. X (1919), p. 137 ss.

Orthographiari dagokon atal hau amaitzeko, euskal-grammatikan ere, hizkuntza orotan bezala, zuzen, jaso eta korrektuaren idea hartu beharr dugula nabari da. Anhitz gauza izaiten dira hizkuntzetan berez era batera nahiz bertzera jarri ditezkenak; hoietan, bada, idazte molde jakin eta baxharra hautatu beharra dadukagu. Idazkara hautatu hori zuzen eta jasoa bezala eraikiz, bertzeak okherr eta makhurtzat jo bitez. Erraiteko, *harri, ederr, zaharr* (ongi); *arri, eder, zar* (gaizki). Erdaraz ere nehork “hablar” *h* gabe edo “conveniencia” *b* rekin idatzi ba leza, halakoa makhur eta hobendun jotzen dugu. Euskaraz ere bertze horrenbertze egin dezagun arteino eztira gauzak bide zuzenean jarriko.

2. *Morphologia*.—Behin baratze hunetara helduz gero, verbuaren hauzia dugu hemen koropilo nagosi eta buruenik. “Euskerearen batasuna aditz-yokatzean bakarrik dago”la (103) gehiegi erraitea bada ere, ardura handienetako puntu bat behintzat hauxe dugula ezin ukha. Orai arte erran direnak erran ondoren, ordea, koropilo hau aisa aska ditekela derizkiot. Behin laphurtarr klassikoa litteratur-euskararen oinharritzat ibeniz gero, verbua ere tradizino hortan erabili dena haukeratu beharr dela dirudi. Ez, ordea, Leizarraga eta Detxeparek dakarten bezala, hekien euskal verbua, egungoaz elkar jota, oso bertzelako agiri baita, eta alde hori ezta azaletikoa soil-soilik, konjugazino systemata osoak biraldakuntza handia egin baitzuen XVI'garren mendean.

Aldakuntza horren azken erro eta kausak René Lafon'ek bere opera bikainean zorrotz hauteman ditu (104). Beraz, Axularr eta bere saldoko idazleak hartzen dira eredutzat; heken liburuetatik ateratako verbua jartzen da, bada, litteratur-euskararen verbu bezala. Idazle klassiko hoik, ordea, heuren artean ere beti bat egon ezpaitira, hemen ere itunezko arau ta erabaki batzuk hartzea beharreko zaiku, zein forma hautatu beharr lirategen behin betiko garbiturik uzteko. Bilboko Urkixo Elkhargoak beretzat hartu dituenetarik, arau banaka batzuk aiphaturen dira hemen:

Laguntzaile aldakorra: Indikativuan, sustraitzat *erau* dadukaten formak hautatzen dira: deraukot, derauku, nerautzun... Nauzu, nau ta hoiek, *a* ta guzti erabili bitez. Subjunktivuan, berriz, *ieza* kin eratuformak: diezadan, ziezadan...

(103) Madariaga'tar Angeru Aba, O. F. M., Euskerearen bakuntzaz; Euskerea, III urthea (1922), 60'gn. orrialdean.

(104) René Lafon, Le système du verbe basque au XVI siècle, 60-1 orrialdean, 523 orriald. (lehenbiziko volumina). Bigarrengoan, berriz, ikhus 160 orrialdean.

Laguntzaile aldakaitza. Gara, zara ta hoik hautatzen dira, ez egun-go laphurtarrek sartu dituzten *gire* t. a.

Heurenaz jokatzen diren aditzei buruz (verbu synthetiko edo gogorrak), gure idazle hoberenek erabili zituztenak orai ere erabiltzea zilhegi bedi. Dirautso, daragoio ta ikhusi daroat, nahiz ta bizkaitarr izan, hartzen dira.

Ikhusi bai tu'en ondoan, hemengo euskaldunen *ikhusi dut-eta* ere bidezko ta zuzen bezala aithortzen da.

*Ethorri den ezker*o eta *ethorri denaz gero*, bi-biak hartzen dira, baina bat bederari erran nahi berezia erantsiaz: lehenbizikoa kausalityatearen adierazteko gordeko da (propter hoc), bertzea, berriz, bata bertzearen ethortze hutsaren adierazteko (sukzessino soila; post hoc).

Laphurtarrek *-tako* eta *-riko* atzizkiak kentzen dituzten okkasinoetan kentzea haizu bedi, baina zeaztasun edo argitasun premiak ibentzea gomenda ba leza, jartzea ere sori litzake (ekharri-liburuek, ekharritako liburuek).

Aditz aldakaitzean forma batzuk daramaten *a*, *e* bihurtzen da, verbuari atzizki edo emendailurik eratxekitzen zaion guztietan. *Ethorri zan* gizona: vino el hombre. *Ethorri zen* gizona: el hombre que vino. *Gara* (forma hutsa); emendailuz, *garen*, *garela*. *Orobat*, *da*: den, *dela*, *delarik* t. a.

Halaber, bukhaera bezala *kean* duten formei ere bertze horrenbertze gertatzen zaie, bukaera hori *keien* bihurtuaz. *Ikhusi zezakean* gizona: pudo ver un hombre. *Ikhusi zezakeien* gizona: el hombre que pudo ver.

An bukaera dutenek, berriz, *n*, *la*, *nean*, *neko*, *larik*, *lakotz*... emendailua daramatenetan, *a* hori *e* bihurtzen da. *Zinan*: zineneko, *ziran*: zirelakotz.

Infinitivuko atzizkiak (*-tu -i*), edin ta ezan laguntzaileen formetan edekitzen dira: ikhus dezaket, ethorr dadin. *-tu* atzizkiaren *u* bakharrik zenbait verbutan galtzea, laphurtarr usantzaren arauaz eginen da: orhoit, laket, ezagut...

Verbuari dagokana garbituz gero, Morphologian eztago bertze kopilo handirik. Laphurtarrak genetikoa erabili ohi du, sartaldeko euskaldunek akkusativuarekin erraiten duguna adierazteko: "bekhatu haren estaltzeagatik" (Axularr): bekhatu hura estaltzeagatik: bitara erraiteta zilhegi bedi.

Izenen deklinazioan, plural ergatikoa adierazteko *ek* erabil bedi, bertzela berriz *ak*: Gizonek egin dute hori; Gizonak etorri dira.

Pronominak, laphurtarrenak izan bitez. Singular pairuzkoa: hau, hori, hura. Ergatikoa: hunek, horrek, hark. Plural pairuzkoa: hauk, hoik, hek. Ergatikoa: hauiek, hoiek, heiek. Bertze kasuak ergatikoe-tatik eratxi ohi dira: hauien, huientzat, hunen, horren...

Arau generala, behin laphurtarr klassikoa oinharritzat hautatu den ezkerero, haren berezitasun ta joerari hurbiltzea.

3. *Syntaxis*.—Egia erran, gure idazle zaharrek baratze hunetan ez tira guztiz imitagarri athera; maiz erdal ereduz likisturiko joscara agiri bai tute, erdal kutsuzko *syntaxis*, alegia. Egun, euskarari zorr zaion joscara edo *syntaxis* bereziaren azterketa zorrotzago eta sako-nago bat egina izan da, eta, beraz, heiek izan etzituzten argi eta zuzenbideak ditugu beharr bezalako *syntaxis* hori erabiltzeko. Altubertarr Seber euskaltzain jaunak ixtudi egin-egineko bat eta alde guztiz zorrotza burutu du, euskarak galde egiten duen *syntaxis* nolako edo zer moldezko den gaingiroki, sustraitik eta sahets orotarik frogatu eta sendo ezarririk utziaz (105). Lege hoik litteratur-euskaran kontuan iduki beharr direla erranik dago onezkero.

Orazinoaren elementa galdetua (inquirido) zeharo eta tinko nabarmentzea euskararen seta eta barren-barreneko gogoari dagokon lege berarizkoa da. Euskaldun jatorrak zalantzarik gabe daki hunako phrasis hekien arteko alde eta erran-nahi ezberdina atzemaiten: *Aita* datorr gaurr: (el padre es quien viene esta noche); *Gaurr* datorr aita: (esta noche es cuando viene el padre); *Ethorri egin da* gaurr aita: (venir es lo que ha hecho esta noche el padre); *Ba* datorr aita edo *Ethorri da* aita: (ya viene el padre, ya ha venido el padre). Perpau-sa molde batera nahiz bertzera jarri, erran nahia aldatu egiten da. Elementa galdetu horren tokia zeatz gordetzea ardura handiko gauza da, beraz, euskal joscara zuzenaren arauaz idatziko bada. Exempla hoietatik legeak aisa eratxi ditezke. Verbua edo baietza ta ezetza ez, orazinoko bertze elementa guztiak, galdetuak direnean, verbuaren aitzinetik eta hunen ondo-ondoan jarri beharr dira. La tierra es redonda: Lurra *biribila* da edo *biribila* da lurra. La iglesia de este pueblo es grande: herri hunetako eliza *handia* da. Kalizean zer dago? Kalizean Jesukristoren *odola* dago. Ama, neri *ziba bat* bidali. Trinitate Sainduko Personak *hirur* dira. Jainkoa *gizonen aita* da". "*Bekhatuak* dira zorrak" (Ax., 3 ed., 531 orr.). "Eta hauk guztiok, bere egitez eta izanez *obra onak* dira" (Ax., 3 ed., 528 orr.). Membra galdetua eta verbua elkharrir iratxekirik, hura aitzinetik eta hau hurrenetik josi beharr dira, beraz.

Galdetua verbu berbera ba dadi, ordea, eta laguntzaile-bitartez jokatzen direnetakoa bada, *egin* erantsi beharr zaio, era hunetara: Zer gerthatu zaio aitari? Gaisotu *egin* dela. Soineko guztia apurtu-apurtu *egin* du. Verbu galdetua indartsu edo synthetiko deithu hoitatik denean, berriz, birretan jarri ohi da, molde hunetan: Gizon hori joan doa ala *ethorri* dathorrr?

Atzenik, galdetu hori verbu berberaren akzinoa izan beharrean, verbuaren qualitate affirmativu nahiz negativua denean, ezezkoan verbuari ez iratxekitzen zaio bethiere aitzinetik; baiezkoan, berriz, verbu indartsuei *ba*, eta laguntzaile bitartez jokatzeko direnei agerizko aldaketarik etzaie egiten. “Nere dirurik eztuk ikhusiko”, “Badator aita”. “Alako baten jotén gaitu aize bunbada batek...” “...ekharri zuen solhasak” (Ax. Irakurtzaileari) (106).

Orazino nagosi eta sehikoaren (principal y subordinada) artean diren gora-behera eta legeak ere oso kontuan idukitzekoak dira, euskararen senaren arauaz idatzi nahi baldin bada. Orazino sehikoa galdetu denean, aitzinetik bota beharr da, nagosia gibelerako utziaz, eta orazino sehikoaren verbuak bere perpausaren barrenean atzen tokia gorde beharr du. Euskaldun eskolagabeek, erdaraz mintzo direnean, ederki asko azaltzen dute lege hori euskal kutsuzko beren erdaran: “La perla del medio de la más grande de Bilbao que es dicen”. “Mo-da que es me dijo”. Beraz, gaizki ordenaturik doa Axularren perpausa hau: “Ezteratzu prometatzen eta ez segurantzarik emaiten igurikiko deratzula garizumaraino” (3 ed., 532 orr.). Ordena zuzena bertze hau lizateke: Garizumaraino igurikiko deratzula ezteratzu prometa-tzen eta ez zegurantzarik emaiten (107).

Perpaua luze eta sehiko askodun denean, hekien arteko gora beherak nola edo zer moldez zuzendu beharr othe dira? Nagosi edo prinzipala gehienetan gibelean jarririk doa hobe (ez ordea bethi). Sehikoak elkarren artean ordenatzean, erdarak eta euskarak lege alde guztiz bertzelakoa dutela ezta ahanzi beharr: euskarak systemata gorakoa, erdarak, berriz, beherakoa du. “Maisua aspertu egin da erakhusten ibilten” (se ha aburrido de andar enseñando). “Haurrari ibilten erakhusten hari gara” (enseñando a andar). Huna hemen Balmes'en textu bat, Zinkunegi jaunak zuzentki euskararat itzulia: “Creo que nadie pondrá dificultades en que las frutas dan señal de sabrosas cuando han adquirido cierto tamaño, figura y color”: Igal-liak alako aunditasun, arpegi ta margua bereganatzen dituztenean gozoak diran ezaupidea dutela siñisteko zailtasunik inok ez duala izango uste det (108).

Gure idazle zaharrek anhitzetan eztituzte erregela hoik ongi gorde, erdal ereduén arauaz josten baitzituzten beren orazinoak. Ez ordea bethi. Euskal sen bizi-bizia zutelarik, beharriak edo euskal sen horrek eraginik, erregularik gabe zuzentki jostera ere asmatzen dute. Arestian aldatu dira Axularren orazino batzuk, zuzentki josiak.

(106) Altube'tar Seber (aiphatu-opera), lehenbiziko hirur kapituluétan.

(107) Altube, V'gn. kapitulua.

(108) Altube, VI'gn. kapitulua.

Ikhusagun orai bertze batzuk makhurr eta hutseginak, aldamenen orazino hoik egiazko euskal konstrukzioaren araura zuzendurik emaiten ditugularik.

“Eta bertze guztien artetik hasi zeizkidan niri neroni aditzera emaiten, lehenbizian kheinuz eta aieruz eta gero azkenean klarki eta agerriz, nik beharr nituela egiteko hartan eskuak sarthu”: Eta bertze guztien artetik, lehenbizian kheinuz eta aieruz, eta gero azkenean klarki eta agerriz, egiteko hartan nik eskuak sarthu beharr nituela niri neroni aditzera emaiten hasi zeizkidan.

“Eta nahi nituzkeyen bi parteak elkharrekin eta batetan athera; baiña ikhusirik zein gauza guti edireiten den euskaraz eskribaturik...”: Eta bi parteak elkharrekin eta batetan athera nahi nituzkeien; baiña euskaraz zein gauza guti eskribaturik edireiten den ikhusirik...

“Badakt anhitzek miretsiko duela eta edirenen arrotz eta extraiñio ni lan huni lotzea”: Ni lan huni lotzea anhitzek miretsiko eta arrotz eta extraiñio edirenen duela ba dakit (109).

Ezen, zeren, hain... non ta bertze holako erderakadak, nahiz eta eredutzat jarri ditugun idazleetan aurkhitu, onetsi beharr ezirela erran beharrik eztago.

Agian, eredutzat hautatu diren idazleen liburuak, berriz argitaratzekoan, syntaxis aldetik zuzenduak atheratzeko asmoa ezlizateke okherra. Hunelako liburuetan eskuak ibentzea arriskuz betheriko egitekoan sartzea dela ba dakit. Baina euskara zuzen eta kanonikoaren ithurri eta maisu izaiteko egiten diren edizinoetan horrenbertze haizu litekela dirudi.

4. *Lexikon*.—Lexikon edo Hiztegia hizkuntzaren zathirik aldakorena izan ohi da, ethengabeko gora beherak paira eta jasaiten dituen, alegia. Hitz berrien hartzeaz eta bertze zaharren zokondortzeaz ethengabe erraberrituz dabilen partea. Cervantes aroko erdarak, oraingoaz elkharr jota, vokabularian nolako gambiadurak eman ez othe ditu? Gauzen adierazteko legea hobekienik bethe dezan amoregatik, hizkuntzak horr-hemen bilhatzen dituen hitzak hartu ohi ditu, erran nahi, expressino eta indarr gehienik duena hautatuaz. Hitz askoren expressinorako gaitasuna, ordea, egunoroko erabiltzeaz lasterr makaldu, ahuldu eta are suntsitu ere egin ohi da, eta orduan hitzunak bertze berri baten bilhan joan beharr izaiten du. Hala hizkuntza baten hiztegiak gora-behera handiak jasan ohi ditu.

Guk, ordea, gure litteratur-euskarak, lexikonaren baratzean nolako arau nagosiak izan litzaken ukitu nahi genuke orai hemen.

Lehenbizi, euskalki guztietako hitzak hartu. Denak dira euskal-

dunak, euskararenak; beraz, litteratur-euskarak oinharritzat laphurtarr klassikoa edukiarren, lexikon-aldetik non nahiko hitzei atheak zabaldu beharr derauzte (hitzok hitz beraren variante soil bat bertzerik ez tirenean behintzat). Adibidez, "ganora" hitza alde guttiz bizkaitarra da; orobat, "errari", "sein" t.a.; hunelakoei, bada, litteratur-euskararen abegi eta harrera on eman beharr zaiela nabari da. Eta hori are bertze hitz synonymuak lapurtarrez dagozela ere, "Erori" ta "jausi", "igorri" ta "bidali", "jagon" eta "zaindu", denak har bitez, eta bat bederari bere erran nahi izpitto berezia erantsi bekio. Gainerakoan, batasunerako beharreko diren arau nagosiak gorde ba litez, vokabularian bizkaitarr nahiz bertze edozein eskualde-usaina agertzea ez-lizate kaltegarri euskararen batasun horretarako. Alemanian ere, litteratur-hizkuntzarako emanik dagozen arau buruenak orok gordearren, idazle bat bedera nongotarra den igartzea maiz gerthatu ohi da eta ezberdintasun horrek batasunari ezterauko kalterik egiten.

Hitzok variante soil bat bertzerik ez tirenean, erran dugu. Orduan bai, orduan molde bat bakharra hautatzea nahi ta nahiezkoa da, gainerako guztiak litteratur euskaratik kanpora egotziaz. Zein hautatu ordea? Laphurtarr klassikoaren litteratur tradizinoan erabili izan den molde jakina. Adibidez, erran ta esan, bertze ta beste, eliza ta eleiza, ediren ta idoro, zaindu ta zaitu, burdin ta burni, bidali ta bialdu. Agi denez, hitzok, hitz bat, bakharr eta beraren varianteak bertzerik ez tira; beraz, bikote bakhoitzaren buruan jarritakoa harr bedi, huraxe baita laphurtarr tradizinoak harturik dadukana. Azkue jaunaren Hiztegi Nagosia zer bait arakatu eta aztertu duen edozeinek daki gure hizkuntza nolako Babelgo Dorrea den hunelako variante alpherrikakoen eruz. Batak edan, bertzeak eran; hunek euri, bertzeak, berriz, ebi; hunek euli ta hark elbi, t. a. Hunelako huskeri ta ezertarako ez tiren varianteak khendurik, hitzok bateratu beharr dira litteratur-euskararen, molde bat bakharra ezarriaz.

Eta hitz bat bederaren erran nahi ezberdinez bertze horrenbertze erran beharra dadukagu. Hemendik ere Babelgo Dorre ta nahaspil ez tipia sorthu ohi da. Erraiteko, "lepho" Bizkaian sorbalda ("espalda") da, bertze dialektuetan, berriz, bizkaitarren "sama" (:"cuello"); "gaurr" sartaldeko euskaldunentzat "hoy, durante la noche"... Gauza guzti hoik ere behin bethiko erabaki ta era batera jarri beharr direla ezagun da. Beraz, laphurtarr klassikoan hitz bat bederak duen erran nahi nagosia, hitzaren erroan datzana, huraxe harr bedi erran nahi kanoniko bezala, eta hitzaren akzeptzino gainekoak lehenbiziko zuzentki erakharr bitez.

Litteratur-euskara hiztegi egoki baten beharrean aurkhitzen da. Hiztegi hunetan hitzek molde bakharr batera, hautatu orthographia-

ren arauz idatzirik, agiri beharrak; eta hitzen erran nahiak ere, litteratur-euskarari dagoztenak soilik ekharri beharrak lituke hiztegi horrek. Gauza ez-tiren variante ikol guztiok, ordea, eta basis bezala hautatu den erran nahiaz bat ez-tathorrtzen gainerako akzeptinoak, nahiz ta toki batzuetan usantzan egon, hiztegi horretatik kanpora egotzi beharrak lirakeke edo makhurtzat jo, behintzat.

Eta bertze hizkuntzetatik hitzak? Nolako kriterionak izan beharrak othe ditu euskarak gai huni buruz? Hizkuntzaren egitekoa bethetzeko bere baithako elementak hutesz asko izan duen hizkuntzarik munduan ezta egundaino sorthu.

Lehenbizi, herriak antzinatik harturik eta euskaldundurik daduzkan atzerri-hitzak bakean utzi beharrak direla eta euskal garbiekin nahasian erabili, frogatu beharrak ez-tuen gauza da. Batez ere latinetik harturik, hunelako ugari ditu euskarak: aingeru, eliza, zeru, balakatu, pago, bake...

Herri-bidez sarthu zaizkigun hitz hoietaz gainera, kultur bidez eta jakintsuen egitez etxeratu hitzen premian eta beharrean edireiten da oraino gure euskara. Kulturaren mundu zabal jori goratua expressatzeko gauza izanen bada, hamaikatxo hitz jakintsu bidez hartu beharrak ditu gure mintzoak. Hortarako, Europako hizkuntza orotan hedaturik dagoen kultur terminologia greko-latindarra guk ere euskararat ekhartzea beharrak beharreko derizkiot. Hitzok, ordea, herri bidez sartutakoen antzera itxuragabetzen ibili beharrean, ahalik eta gutiena aldatuz, latin edo grekotik euskararat zuzen eta arthez erakhartzea dirudi hobe. Eta hortarako zuzenbide edo arau batzuk opha lirakeke. Arazo hau erabakitzea euskarak duen lanbiderik larrienetako eta gora behera handienetakotzat jotzen dut.

Eta kultur terminologia erraitean, jakintzetako teknizismuak ez ezik, kulturak non nahi beharrak dituen bertze hitz asko ere erran nahi ditut, batez ere kontzeptu izpiritualak eta abstraktuak expressatzeko beharrak ohi diren hitzak. Hunelako kontzeptuetarako hitzez euskara zein urri, lander eta gabe edireiten den ezagun da, eta ezta miresteke, herri-mailatik jakintsu mailarat igan ez-tiren hizkuntza orotan gerthatzen baita hori. Gure euskara maila hortarako gaitu eta egokitu beharrak dugu, bada. Adibidez, edarak arrontki darabilzkian *calidad*, *cantidad*, *causa*, *condición*, *fin*, *circunstancia* eta bertze mila hitz abstraktuak euskarak ere beharrak beharreko ditut, kontzeptu hoiek edozein eskolatuk, nahiz euskaldun nahiz edozein herriko izan, buruan bai titu, eta zuzen expressatzeko hitz egokiaren beharrean edireiten baita. Euskara hondamenditik begira nahi baldin badugu, egungo gizon ikasi, jakintsu eta kulturdunen gauzak expressatzeko hizkuntza egokitzea bertze biderik ez-tugu.

Kontuzko gai hau evolutu edo hedatsuki azaltzea ez-tagot niri.

ordea. Dissertazino hunen aitzin aldean erran dugunez (110), Krutwig jauna hari izan zaiku kultur terminologia hori euskararat aldatzeko molde ta arauetz. Eta terminologi grekolatindarra hartu beharr dela erraiten, komposizino ta derivazino bitartez euskal hitzez era ditezken formazino tajuzkoak eragotzi nahi ez ditugula erran beharrik eztago.

Gure idazle zaharrek erderatiko hitzak esku betheka hartzeko kezka eta antsi handirik izan etzutela jakina da. Guk beharbada bertze alderat jo dugu, gehiegizko garbitasunerat, alegia, Euskal sustraez eratu hitzak bertzerik nahi izaiten eztitugu, eta hala anhitzezan gauzak aisa ta egoki adierazi ezin izaiteko hersturan ibentzen dugu euskara. Euskal hitza atzerrikoa bezain egoki etxean dugularik, kanpoko erabiltzea euskarari bidegabe egitea eztenik ez tut erranen; baina, bertze aldetik, nere gogoa zeatz erpressatzeko, hizkuntzan tajuzko eta erarako hitzik bilhatzen ez ba dut, atzerrikoa zergatik hartu ez? Hunela etaiaio hizkuntzari mesede bertzerik egiten; mintzoa edozein realitate ta kultur zer guztiak expressatzeko egokitze lan hunetan saiatzea bertzerik egiten ez tugu. Pontu hunen bukhatzeko, Urkixo jaunaren elhe zuhurrak ez tira gaizki ethorriko:

“No es escaso, ciertamente, el número de vocablos de origen latino que Etcheberri emplea en sus obras, ni es este un hecho que deba sorprendernos. Nuestros contados escritores de los pasados siglos, no tenían reparo en echar mano de una palabra extranjera a falta de un vocablo indígena, del mismo modo que los ingleses no se paran a considerar, cuando hablan o escriben en su lengua, si las voces de que se valen para expresar sus pensamientos son de origen sajón o de importación francesa. Sabido es que los autores que escriben en lenguas que gozan de vida próspera y lozana, no incurren en esos excesos de purismo, que hoy observamos en algunos autores, y que han de ser causa, si Dios no lo remedia, de la completa ruina del vascuence. Y entiéndase bien, que no trato de absolver con esto a Liçarrague, Axular, Etcheberri y demás autores antiguos del grave pecado que cometieron al servirse de palabras extranjeras para significar objetos o conceptos que con gran propiedad podían expresarse con vocablos indígenas: lo único que aquí deploro es el afán inmoderado que se ha desarrollado de algunos años a esta parte en ciertos vascófilos nacionales, de inventar palabras a troche y moche, y de sustituir, sin necesidad alguna, no pocos términos de uso corriente, y que son los que emplearon nuestros antepasados durante largos siglos, por otros de moderna creación y de mérito dudoso: de tal manera que de seguir por ese camino nos harán creer que hemos vuelto a los tiempos de Aristarco, y que, a semejanza de los analogistas, quieren corregir a su antojo cuanto se opone en su propia lengua a las leyes filológicas que previamente se han forjado” (111).

* * *

(110) Cfr. supra, 5^{gn} orriald.

(111) J. de Urquijo, «Obras vascongadas del Dr. labortano Joannes de Etcheberri», Introducción, p. LII ss.

Litteratur-hizkuntzaren lau baratze hoietan hunelako edo heken iduriko arau nagosi batzuk gorderik, batasuna errotikan eta sendo eginik genuke. Hizkuntza idatzia itxura eta begitartez (Orthographia), eta are barreneko mamian ere (Morphologia, Syntaxis, Lexikon), berdin eta erabateko genuke. Idazkuntzan zangoa finkatzea: huna hemen horretarako orgabidea. Hurreneko atzen pontuan plan huni jarri zaizkikoen koropilo objezinoak askatzera saiaturen gara.

V

Sarritan theoria eder-ederrak asmatu ohi dira paperetan, alde guttiz liluragarri, oso eta egin-egineko iduri duten teoriak, erroan, barreneko mamian, aldiz, gaitz ezkutu bat dakhartelarik: ezin realiza ditezkeela, egi bihurtzeko on ez izaita, alegia. Gurea ere min horrek jota ote datorr? Edozein modutan ere arerioaren sahetsetik hauziari begia edukitzea ta haren argumentak kontuan hartzea beti izan ohi da on ta gomendagarri, problemata sahets eta aitzin-gibel orotarik astinduaz, argi osotan ager dadin. Plan huni ene iduriz jarri zaizkikoen eragozpen ta koropilo nagosiak jarriko dira ba hemen eta berai, ahal den neurrian, erantzun emaitera enseiatuko naiz.

1. *Hizkera-molde hau ikasi egin beharko genukela* (112).—R. Bai orixe, Litteratur-hizkuntza non nahi ta betiere ikasia izaiten da. Guk idazten dugun erdara ez ahal da ba ikasia? Arren, ez eskatu euskarari nehongo hizkuntzari eskatzen etzaion gauza bat (ikasi gabe jakin dezakegun alegia). Hizkuntza orok izan ohi dituzte tajuzko arauak grammatika gora-behera asko erabakitzeko eta idaztean denak batera jo ditezten amoreagatik jarriak; arau hoik, ordea, ixtudiatu ezik eta hekien betetzera lehiatu gabe, hizkuntzaren bateratzea behin ere eta nehola ere lorturen ez lizateke.

Hortarakotz hizkuntza orok dituzte eskolak. Egungo egunean euskara hekieetatik egotzita edireiten dela ba dakit, eta hain zuzen ere hortik datorrko gure mintzoari kalte eta hondamendirik galgarriena. Euskarari eskolan toki bat bihurtu dakion lan egin beharr dugu, bada. Baina hunako hau ere dezagun aithorr: eskola bagenuke ere, zer irakatsiko genuke bertan? Euskararen irakaskintza bateratu eta erabateko arauekin sendo ezarririk othe dugu? Hortarako litteratur-euskara erabatekoa beharr dugu moldatu, Euskalherriaren hedadura gutziari dagokon hizkera-molde bakharra, gure Litteratur Historian erroztaturiko hizkera uren zindoa.

(112) Ikhus «Informe de los Sres. Académicos A. Campión y P. Broussain a la Academia de la Lengua Vasca sobre unificación del euskera», Bilbao, 1920, 9'gn. orriald.

Bitartean, eskualde bakoitzeko dialektua irakatsiz eta herrixka bat bederako usantza, aztura eta ohikuntza zuzenbidetzat harturik, halako eskoletatik ezluke euskarak onura handirik izanen (113). Oren euskara, litteratur euskara erabateko hori beharr dugu, bada, lehenbait-lehen antolatu. Euskaldun guztiak erabili beharr duten litteratur hizkara nolako edo zer moldezko ditekén erabakitzera etorr ditezea euskaltzale ikasiak: huna hemen oren hunetan euskarak galde egiten deraukun lehen gauza. Aurrenik lanhabesa beharr dugu gertu.

Hortarako, beharbada, eskolaz gainera, Universitate edo Kultur Elkargo garai baten beharrean gagoz, egiteko handi hunen beregain hartu eta burutu lezakeien Kultur Elkargo baten premian. Kultur kentra ahaltsu batek, hartara jarririk, litteratur hizkuntza arau egokiz sendo ezarririk eta bateraturik eman diezakegu, beharr lirateken laguntza ta ikasbide guztiak bere itzal ta burupeaz argitara emanaz: Grammatika, Hiztegi, liburu t. a. Gero azkenik, eskola bitartez euskara molde hautatu hori orotara hedaraziko lizateke. Lan hunetan eskuak sartzea, ordea, orai beretik eta berantegi izan dadin baino lehen jardun beharr dugu.

2. *Euskara ikasi hori gezurr-hizkara genukela, arima, gozo eta barren-izerdi gabeko mintzoa. Litteraturak berezkotasun ta hezatasuna galde egiten du eta hortarakotz amaren ugaltz batera edoski genuen euskara modua bezalakorik ezta.*—R. Litteratur genera batzuei nonberaren dialektuan haritzea ta are gauza guztiak herri xeak erraiten dituen molde bereberean ezartzea ere egokiago zaiela eztut ukha-

(113) Altube, La Unificación del Euskera literario (Eusko Jakintza, vol. III, 1949, p. 182): «En los últimos años, la enseñanza literaria del euskera se practicaba en todo el País, en tres o cuatro docenas de escuelas, pero empleando en ellas dialectos particulares propios. Así en Vizcaya se enseñaba el euskera vizcaíno y no siempre en la misma variedad dialectal; en Guipúzcoa el guipuzcoano y en Navarra el navarro. Total, tres o cuatro variedades del euskera para tres o cuatro docenas de escuelas. En cambio, el idioma español, además de otras innumerables variedades, disfrutaba la importantísima de que en todas sus innumerables escuelas de Álava, Vizcaya, Guipúzcoa y Navarra era enseñado en su forma literaria unificada, común... Hay que tener en cuenta también los problemas editoriales, cada vez más importantes dado el constante progreso en todo el mundo de las ciencias y de las artes y la difusión de ellas por textos literarios... Considérese a ese respecto la gran desventaja del idioma vasco, si a pesar de su necesariamente reducida población dedicada al estudio y a la lectura, se le imponen la obligación de publicar textos editados en variadas formas dialectales».—Tauer jaunak ere horixe aithortzen du (ikhus Euzko Gogoa, 11^{gn}. urtea, Uztaila-Dagonilla, 7-8 zenbak., 39 orriald.): «Euskeraren ezbatasuna beste eragozpen aundi bat da euskerazko idazkiak Euzkadi osoan zabaltzeko; izkelgiak irakurgai ipintzen dizkioten mugak gauza beltza da irakur-zale ta idazleentzat».

tuko: horr dira Gabriel y Galán'en "Extremeñas" ororen hizkuntzan egindakoen aldamenean; baina giza-mintzoak expressa ditzakeien gai eta beharkizunik gehientsueterako ororen hizkuntza dela egokien ta haukerakoenik edozeinek daki. Hau, bada, moldatzen eta ikasten lehiatu beharr gara. Hizkuntza, bere izanez ta egitez, ikas eta alda ditezkeien, har eta utz ditezkeien zeretara bihurtzen da. Domingo Agirrek, bizkaitarr izaki, *Garoa* gipuzkeraz idatzi zuen, Axularr bera ere bere jaioteuskalkiz etzan hari izan. Gainera, guk amets dugun ororen euskara hau amagandik hartu hizkara bera, baino edukazinoz osatu eta umotasunerat ekarria bertzerik ezta.

Litteratur euskara hau euskaldun guztien arteko lokarri bat bezala eta batez ere beharkizun uren eta goratuetaen erabiltzeko dela ezta ahanzi beharr. Ez dialektu bizien aurka joiteko. Egungo egunean hoik ere erabiltzea nahi ta nahiezko dela aithortu beharr da. Bizkaiko baserritarrarentzat sermoi egin edo idatzi nahi baldin ba dut, hark hulertzeko gisan egin beharko dudala nabari da. Bainan dembora berean dialektuen gaintek ororen euskara, euskara soila, erabateko arauekin ezarririko litteratur euskara hedarazten ere lehiatu beharr gara. Egiteko hunetan jardun nahi dugu. Bera bertze euskara muetarik eztakienak edo arrotz zaion moldean tajuzko gauzarik egitera asmaturen ezuela uste duenak, hartan egin beza: "ez naiz ni hargatik bekhaitzuko", erranen dut Materre eta Axularrekin batean. Nehori ere etzaio atherik hersi nahi (114).

3. *Euskarak eztu oraindik bere loratze-aldia, bere urre mendea ikhusi. Jasoaldi hori hel dadinean berez izanen genuke batasuna, poliki-poliki eta erabakirik bage ehorria, gainerako euskara muetak bertzeen ortetik burua ailtza eta nabarmendu denerat bihurturen lirateke-ta. Beraz, bitartean horren begira egon bertze egiterik eztagu.*— R. Bai, gure euskara gaisoa guztiz eskuetatik joan dakigun arteino begira egon gindezke. Buru ernez, adimenduz eta indarr guztiz joka gaitzezela eskatzen derauku euskararen biziak berak; eta geroko begira egon gabe, aitzin-gibel guztiak kontuan edukiz eta gure lehen-litteraturak irakasten deraukunaren arauaz, zuzenbide jakin bat orai bertetik hartu beharr dugu. Axularrek errana da: *gero dionak bego dio*, eta euskararen baratzean ere horixe gertatzen hari ote zaikun bildurr

(114) J. de Urquijo, Lengua internacional y lenguas nacionales. El euskera, lengua de civilización, RIEB, t. X (1919), p. 165 ss. «Tomando al pie de la letra esta solución —la de adoptar uno de los dialectos existentes como lengua común— se cerraría el camino a escritores de natural talento y aptitudes que no se decidieran a escribir en un dialecto que no fuera el suyo, y en el que se verían privados de la frescura y lozanía, cualidades muy apreciables, sobre todo en una literatura espontánea y popular como la nuestra».

naiz. Litteratur hizkuntza erabateko hori ezta berez egiten (gora behe-
ra historikoak ondore gozo hori sort dadintzat anhitz laguntzen ba
dute ere); beraz, eta ethorkizunaren berri eztakigun ezker, joandako
mendeen irakaspenaren arauaz, guk behar dugu ororen euskara hori
landu. Gure artean elkharr adituz eta ahal liteken neurrian aburu
batetarat ethorritz, abiadura eta eragindura bat sorrarazi behar da,
piskaka-piskaka bada ere, jo-mugarat hurbiltzeko.

4. *Gure antziñako litteratur-tradizino horrek oso tipi, eskas eta
balio gutiko emaiten du. Beraz, ororen hizkuntza moldatzeko, hartan
zangoa finkatu bidean, egungo euskalkietatik hastea dirudi hobe, hoi-
tatik bat hautetsi, ta kito. Gainera, egungo hizkara biziaz heritsu ba-
turik eta hari ahal den gehiena alboratzetik, litteraturaren erraberrit-
zea ethorri ohi da. Herriko hizkarari gibel eman eta atzoko hizkara
idatziari bakharrik behatsetik, makaltze, ahultze ta heriotza bertzerik
ez (115).—R. Litteratur hizkuntza oro tradizino bati atxikiak izanik
sorthu direla gorago erran dugu; guk ere, bada, gurea, nahiz ta den
tipiena delarik ere, kontuan eduki behar dugu ta hartan zangoa fin-
katu, bide galtzerik gabe aitzinerat joan ahal gaitezen.*

Tradizino horren gibeletik egungo euskalkietatik hastapen hartu
nahi izaitekotan, amaigabeko lanbidean sartuko ginateke, berez eus-
kalki guztiak berdintsuak baitira eta bat hautetsi eta gainerakoak zo-
kondoratzeko arrazoin argi eta kontuzkorik ezpaita edireiten. Beraz,
litteratur tradizinoaren bidea hartu ezik, nahi dugun helbururat da-
raman bidea nehoiz ere asmatzeko arriskutan jartzen gara; bat be-
dera bere euskara moduan beti bezala hariko bait lizateke. Gainera-
koan, litteratur tradizinoari jarraitzeak egungo euskara bizia alde
batera utzi behar dela ezta erran nahi; haren lege ta arauak gogo-
tan izanik, litteraturaren erraberritzeko egungo aho-euskarari begi-
ratzea ta are huni ahal den gehiena hurbiltzea ere on dela ta egin
behar dela uste dut.

5. *Litteratur-euskararen oinharritzat euskalki bat hartzekotan, gi-
puzkara hautatu behar lizatekela dirudi. Euskara mueta guztien erdi-
erdian jarririk aurkhitzen delarik, dialektu hunen posizino geographi-
koak eginbeharr hunetarako berarizki gaitasuna emaiten bait derau-
ko; gainera, gipuzkara euskaldunik gehienentzat bertze euskalkiak baino
hulerterrazago da, eta, edozein modutan ere, errazago da erdikoa be-
re inguru edo alboetara zabaltzea, ertzak bat egitea baino (116). —
R. Amets dugun litteratur hizkuntza hori batez ere hizkara idatzia de-
la, erran direnetarik ederki asko agiri da, Beraz, litteratur beharkizu-
netarako sorthua den ezker, bere izaite ta egitez ezta nehongo aho*

(115) J. de Urquijo, *Lengua internacional...*, p. 178-9.

(116) Garitaonandia. *Ikhus Gipuzkera Osoa*, II orriald.

hizkaraz nahasi beharr. Kausa hunegatik, bat bertzeen artean zabalteko bilhatzen zertan ibili beharr ezta, eta egoitza geographiko hutsak hauzi hunetan deus guti erran nahi duela dirudi. Hizkuntza idatziaz dugu arlo ta solhas.

Hizkuntza hunek bere lege ta arauak ditu litteratur-tradiziotik ekharriak: huni bada, egungo dialektuei baino gehiago, behatu beharr zaio, hauzi hunen erabakitzeke. Eta problemata sahets hunetatik behatuz ta planteatuz gero (eta hala planteatu beharr dela ziurtzat dadukat), ephaia zeinen alde eror diteken ezta ezbaieko, laphurtarr klassikoaren alde, alegia. Nere usteak zuzen ala okherr liren jakin nahirik, René Lafon euskaltzale jakintsuarengana argitasun bilhan jo nuen, eskutitzez nere aburu hoik hari zabaliz. Eta huna hemen hark igorritako erantzuna:

“Parlons d’abord de la constitution d’une langue littéraire. Je crois comme vous que le labourdin littéraire est ce qui peut le mieux servir de base. Et vous avez raison de penser avant tout a Axular et a Etcheberri. Mais je pense qu’il ne faudrait pas négliger certains écrivains du XIXe siècle, comme Elisabethuru” (Arcachon, 30-1-1952).

6. *Eguno egunean hemengo eskualdeak, eta garbiki erraiteko, Bizkaia ta Gipuzkoak, gainerakoak eta guztiz ere Franzi-aldekoak baino norberatasun eta heldutasun handiagorak ethorri izan dira. Aberatsago dira, oikonomi aldetik ahaltuago, bizi-lagun kopuru goratuagoa iritxi dute, uri azkarr joriagoak dituzte, aberkoiago dira. Beraz, euskal-untziaren aitzindarigoa berengan hartzeko izendatuak dirudite. Eta beraz hunelatan, hori hunela izaki, guztien euskara horren ondopetzat, hemengo dialektu bat zergatik hartu ez? Gipuzkararen biran, erraiteko, laphurtarrak bezin ongi edo hobeki bil liteke, agian, oren hizkuntza.*—R. Litteratur euskara, amets dugun oren euskara hori, era askotara eta anhitz gisan egin litekela aithortzen dut. Aurrenena, eta are gora-behera guztia ere, hunetan datza: denok aburu batetara ethorr gaitzezela, alegia; denok hartara jarri ezker, denok lehiaturen baginateke, ez gipuzkara, bai bizkaitarr eta erronkaritarra bera ere on lizateke horrtarako, hobekiago edo gaitzago, baino asmatuko genuke. Hau da, ordea, pontua: gure litteratur historiaren arauz jokatu nahi baldin ba dugu, gure lehenaren irakaspinari jaramon eginen ba deraukogu, ea zein liteken biderik hoberena, izendatuena hortarako, ea zeinekin balia gindezken hobekienik ondope ta erro bezala erabiltzeko. Nik, azaldu diren argumenta guztiak direla kausa, laphurtarr klassikoa dugula hartarakoenik ziurtzat dadukat.

Gure antzifiake ta behiko gaitza provincialismu tipiak izan dira. Euskalherri osoa batasun bat bezala hartu beharrean eta haren hedadura guztiari begi eduki ordeaz, partikularismuetan sarturik ibi-

li izan gara, eta berezikeri kaxkarr itsuek ikhusbide zabal hedatua galerazen deraukute. Partikularismu hori goituzera asma ezik, galdurik gagozela, gureak egin duela erranen nuke. Erromatarrek Espainiko lurraldeaz jaundu zireneko gerthakizuna orai berriz ere gerthatu ez othe den gurekin bildurr naiz. Garai hartan Espainiko herriak kabyla iduriko leinutan puskaturik zebiltzen eta gainera elkharren etsai izaiten ziran. Herri edo leinu hoitatik bat erromatarrek, agintepaan hartzeko, eraso ta oldartzen zuten bakhoitzean, han joaiten ziran albo-herrietakoak pozarren eta txaloka, erromatarrei laguntzera; etzuten zozo heiek asko uste biharamonean berei ere zorigaiztoko patu berbera burugainerat eroriko zaienik; eta hala, batasun-etzak denak zituen honda eta gal. Irakaspen sarkorr hau bethi gogoan izan dezagula!

Egun sartaldeko euskaldunak indarr eta norberatasun handiagoren jabe gabela? Ba liteke, hori ordea ezta arrazoin tradizinoak irakasten duenaren gibeletik, nor bere dialektu bereziak aitzinerat eramaiten saiatzeko. Tradizino argi bat dagoelarik, hari loth eta elkartzea, hura luza eta jarraitzea, huna hemen zuzenaridagokana. Hala lehenaren ereñoitz zaharrak erraberri eta birloretaren genituke, heiei agian hemengotarr kutsu arin samarra erantsiaz. Hemengo eskualdeak aberkoiago direla, euskal konszientza aldetik umotasun helduagorat bilhakatuak? Ba liteke. Hain zuzen ere horregatik behartuago gagoz, berekoikeri ta kazkarkeri tipi guztiak alde batera utzirik, Euskalherriaren onurak galde egin ditzan amorr emaita eta sakrifizi guztiak egiteko. Seiari, umotasun hortarat heldu eztenari, ezin eska holakorik, hark "nik nerea" bertzerik erraiten eztaki; adinetara heldua denari, ordea, bai.

Biharko egunean, gauzen gora beherak irauli edo aldaturik, jasoaldi hunek hemendik bertze alderat ihes eginen ba luke, edo ta nahiz Nafarroa nahiz bertze edozein eskualde euskal-untziaren buruan jarriko balitza, on othe lizateke orduarteko tradizinoaz kontu guti egirik, eskualde hori bere euskalki berezia hizkuntzaren oinharritzat jartzera hasiko ba litz? Eztut uste, ta nehon ere ezta holakorik egiten. Espainitarren oinharria Gaztelako hizkarak eman du, eta aberriko aitzindarigoa bertze eskualdeetarat iraganarren, hori gora behera, hizkuntzari ukitzea ezterauko nehoi ere gogoak emaiten.

Dena hitz batean erraiteko: egungo egunean dialektuak beharkizun anhitzetan erabil ditezela ongi ikhusten dut eta beharreko dela aithortu beharr da. Baina hekien gainetik eta elkharren arteko lotkarri bezala erabiltzeko, orenen euskara ere moldatu beharra dadukagu, eta hortarako oinharritzat hobekien joka daitekena laphurtarr klassikoa dela uste dut Laphurtarr klassiko hortan idazle garaienak

Axularr eta Etxeberri direlarik berak dirudite litteratur euskara hunen kanon eta eredu bezala jartzeko egokienak.

EPILOGU

Gure lan hunen gaina atzemana dugu jadanik. Orai, ohi den bezala, errandako guztien muin eta guna buru banaka batzuetan hertsita mamitu nahi izatez gero, hunako proposizino murriztuz hoietara bihur litekela uste dut:

1) Litteratur-arazoetarako euskara-molde bakharr eta jakin bat hautatzeaz dugu arlo. Orai arte litteratur egikizunetarako nahiz bizkaiera, nahiz gipuzkera, nahiz laphurtarra t. a. erabili uknan ditugu; euskara idatzia ere euskalkien arauz puskaturik darabilgu. Euskarak, ordea, bere bizitza eta iraupenerako litteratur-hizkuntza bakharr baten edukitzea beharrak du: ororen euskara, euskara soil sorthu nahi dugu, orai arteko euskalki berezien gainetik. Hortarako ibili beharrak den bideaz, haukera beharrak den oinharriaz eta hautatze egitean kontuan eduki beharrak lirateken kriterion eta arau nagosiz dugu hemen autu ta solhas.

2) Litteratur-hizkuntza, bere izate ta egitez, guztiz ere idatzia izan ohi da, eta hizkuntza idatziak bere lege, arau ta zuzenbideak litteratur-tradiziotik edoski ohi ditu, mintzo diren hizkera bizjetatik baino gehiago. Beraz, guk ere, gure litteratur euskara hori antolatzeke, egun mintzo diren dialektu biziei baino gehiago, euskara idatziaren tradizioari begia eduki beharrak deraukogu.

3) Euskara idatziaren litteratur-tradizioa arakatuz, ordea, gure mintzoa erabateko tradizio bakharr baten jabe ezteela aithortu beharrak. Lau euskara-mueta edo litteratur-euskalki landu izan dira gutienez eta bat bedera bere idazte-molde berezi edo litteratur-tradizio berarizkoari lotua bizi izan da.

4) Beraz, orai amets dugun euskara soil hori sorrarazteko, litteratur-tradizio hoietatik bat hautatu beharrak da, litteratur-euskara bakharr horren erro eta ondope bezala izan dadin. Zein hautatu, ordea? Gainerakoen artean buruen, nabarmenen eta gailen agertzen den litteratur-tradizioa. Hau begiz jo ta hartu beharrak lizatekela nabari da.

5) Bai antzina-aldetik eta bai idazleen kopuru, bikaintasun eta denen artean osatzen duten batasun ederragatik ere, laphurtarr klassikoak irudi du egikizun hunetarako egokienik.

6) Laphurtarr klassikoa hautatzearen gain, ordea, idazle batzuk eredu edo kanon bezala izentatu beharrean ere aurkhitzen da litteratur euskara, heken hizkera molde jakina euskara zuzen, jaso eta era-

bili beharr denaren ispillu bezala harr dadin eta grammatikak eredu hoietatik idatz-euskararen arau eta erregelak athera ditzan amoreagatik, Egikizun hunen bethetzeko, Axularr eta Etxeberri, laphurtarr klassikoaren idazle garaienak iduri dute haukerakoenak.

7) Aitzina ere, litteratur-euskara hunek zer moldezko izan beharriko luken zeaztasun handiagoz azaltzeagatik, idatz euskararen atal edo baratze bereziei gain-begiratu bat eman derauegu. Lehenbizi, Orthographia-aldetik batasuna lortzea beharr beharreko zeregina dela ikhushi dugu, idatz-hizkararen gora-beherarik handienetako Orthographiatik sortzen baita. H'ren hauzia dugu baratze hunetan burnenik, eta behin euskara soilaren ondopetzat laphurtarra jarriz gero, littera hori hartu beharr litzakela dirudi.

Morphologiarekiko, berriz, eredu bezala laphurtarrarena jarririk, gainerako euskalkietako berezitasun banaka batzuk ere ontzat eman ditezke. Verbua, bat eta bakharra beharr dugula nabari da, laphurtarr idazle klassikoez erabili zutena, alegia.—Syntaxis aldetik, ordea, idazle zaharren joskera makhurra arbuatuz, euskarari hobeki doakon eta gure egunetako grammtikalariek gaingiroki arakatu ta alde guztiz ezarririk utzi deraukutena, hartuko lizateke.—Hiztegiarekiko, berriz, euskalki guztietako hitz oro, denak euskararenak bai tira; baina hitz berbera anhitz gisatan aldaturik dabilenean, molde bakharr bat hautatu, hitz hark laphurtarr klassikoan dadukan molde jakina, alegia.

8) Azkenik, litteratur euskara eratzeko plan edo bide huni jarri zaizkikeon objektino eta koropiloak askatzen saiatu gara.

9) Plan hau aitzinerat eramateko, ordea, eskolak eta kultur Elkhargo nagosiak ere beharr bide ditu gure euskarak. Egungo egunean ez bat ez bertze eztitugularik, eginbeharr askotarako dialektuetara jotzea bertze biderik ez tugu, baina euskarak hartu beharr duen molde bakharr, tinko, ororen eta bethiko hori sortzera ere enseiatu beharr gara, problemata aurpegiz aurpegi oldartuz eta galde egiten duen ephaia behin bethiko emanaz, Euskalkien gainetik eta behar-kizun goratuagoetarako euskara orokarr hori gertutzen orai beretik jardun beharr dugu.

10) Batasun-aldeko lan hunetan eskuak sartzera beharturik gagoz, asmo eta ahalegin hauk ezpaitira amets zoro bat asetzeagatik edo euskara alferrikako apainkeri ta ezertarako ezten dotoreriz jaunzteagatik asmatuak; aitzitik, gure mintzoaren bizi eta iraupenak bultzatzen gaitu hartara, litteratur egikizunetarako erabateko euskara bakharr

Eta hunekin nire dissertazino hunen azken bururat heldua naiz. Problemata itzul inguru, sahets eta aitzin gibel orotarik astintzera enseiatu naiz; murriztasun soilean, aurpegiz aurpegi eta den bezalatsu oldartu nahi ukhan dut. Eta gogoeta egiteko lanean bihotzaren

hotsak sarritan ikhuste zuzena galerazi ta egiaren argia lausotu bertzerik egiten eztuela gogoraturik, gure euskara ta Euskalherriaren ona soil soilik kontuan hartu nahi ukan ditut. Adimenduaren lekhuari bihotza gogoeta egitera sarr ba ledi, ezkenuke bide onik aurkhitzerik, adimendua baita, ta ez bihotza, egiaren ikhusteko goiko Jaunak eman deraukun indarr bakharra.

Eta orai nire lantto hau Euskaltzaindiari gomendiotan emaita bertzerik eztut. Hari dagoko, bethi bezala, agintzeko hitza ta ephaia arazo guzti hoietan. Bere argi ta zuzenbideen begira dago Euskalherria. Jainkoak eman zeraukun gure mintzo maitagarri hau bizirik athera, begira, ederzta ta argi zabalerat ekhartzeko egikizun handian zuzen joka ta bide ona asma dezagun, Berberak goi argi ta laguntza eman diezakula!

(Arantzazuko Sanktuarian, 1952 ephailak 6)

